

KLEIO

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VAN DOCENTEN IN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN NEDERLAND

VAKDIDACTISCH ONDERZOEK ZIT EINDELIJK IN DE LIFT

NR 6 | OKTOBER 2010 | JAARGANG 51

De lange weg naar het bordes

Hoe Nederland

haar kabinetten formeert

Robin Hood: veel spektakel

weinig feiten

toch bruikbaar in de les

De geboorte van Indonesië:

17 augustus 1945

of 27 december 1949?

Maas van Egdom

voorzitter

(website en didactiek-commissie, CEVO, contactpersoon VGN-reizen)
Serenadestraat 19
2402 JD Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 415 071
mvanegdom@ziggo.nl

Maud Knook

penningmeester

Ertskade 133
1019 ED Amsterdam
Tel. 020 - 418 55 10
piketknook@planet.nl

Wendy Hinke-Michels

secretaris

(commissie VAVO en havo/vwo)
Anninksweg 72
7557 AH Hengelo
Tel. 074 - 242 96 86
mwhinke@hotmail.com

Ton van der Schans

(commissie Pabo, canon, LEMM)

Spoorstraat 38
2411 EG Bodegraven
Tel. 0172 - 617 337
a.a.vanderschans@driestar-educatief.nl

Marcel Nonhebel

Archimedesstraat 117

2517 RT Den Haag
Tel. 070 - 360 32 05
06 - 518 31 687
m.nonhebel@casema.nl

Martin Bezemer

(commissie vmbo)

Burg. van Oordtstraat 16
3851 JT Ermelo
Tel. 0341 - 556 240
mbezemer@groevenbeek.nl

Vincent Loth

(KNHG, vwo)

Heydenrijkstraat 100
6521 LS Nijmegen
024 - 323 32 12
v.c.loth@xmsnet.nl

Joke Noordstrand

hoofdredacteur

Lorentzplein 18
2012 HG Haarlem
Tel. 023 - 532 99 04
j.noordstrand@worldmail.nl

Hans Pols

secretaris

Van Aerssenstraat 140
2582 JT Den Haag
Tel. 070 - 350 13 80
j.pols@penta.nl

Daan Schuijt

Jan Luykenlaan 291

2332 DH Leiden
Tel. 071 - 572 79 82
d.schuijt@fioretti.nl

Ramses Peters

Stieltjesstraat 35

6511 AJ Nijmegen
Tel. 06 - 14 31 86 09
ramsespeters@gmail.com

Robert Boonstra

Blokstraat 40

8012 AZ Zwolle
Tel. 06 - 142 88 807
re.boonstra@windesheim.nl

Ger van der Drift

Bouwlust 193

3162 SB Rhooon
Tel. 010 - 481 22 43
g.vanderdrift@penta.nl

Anny Hartgerink

Aa-park 10

8032 CS Zwolle
Tel. 038 - 453 35 13
a.hartgerink-deleeuw@planet.nl

Juul Lelieveld

eindredacteur

Kastanjelaan 4
6533 BD Nijmegen
Tel. 024 - 360 22 83
redactie@juul.nl

Kleio is een uitgave van de VGN

Uitgeverij School BV
Opmaak: FIZZ reclame +
communicatie
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel

ISSN 0165-6449

Kopij voor de Kleiokrant kunt u sturen
naar redactie@vgnkleio.nl.
Neem voor informatie over adverteren
in Kleio contact op met Joke Noord-
strand a.i.

Berichten voor de VGN Bestuur kunt u mailen of opsturen aan de secretaris, Wendy Hinke. Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. Wilt u lid worden? Aanmelding is mogelijk via de VGN-site.

VGN giro: 128701 t.n.v.
penningmeester VGN Stiens

Website: www.vgnkleio.nl

COLOFON

Contributies 2010

- Salaris t/m LB6 € 60,-
- Salaris vanaf LB7 € 70,-
- Docent met drie of meer vakken € 45,-
- Baan van minder dan 0,6 fte € 50,-
- Kennismakingslid € 35,-
(alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, pensioen, VUT € 55,-
- Partnerlidmaatschap € 80,-
- Abonnement:**
- Binnenland € 71,-
- Buitenland, Europa € 75,-
- Buitenland, overig € 85,-
- Losse nummers € 12,-

incl. verzendkosten

Leden- en abonnementenadministratie

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlansdyk 50
9051 DH Stiens

Tel 058 - 257 54 47
Fax 058 - 257 39 99
henk_adema@hotmail.com

VAN DE REDACTIE

Op het moment dat u dit leest staan de meesten van ons alweer enkele weken voor de klas. De redactie van Kleio hoopt dat u in de voorafgaande vakantie, die misschien voor het laatst zeven weken duurde, goed bent uitgerust en weer geheel in staat bent het vak dat ons zo na aan het hart ligt, met veel enthousiasme te geven. Om u daarbij te helpen is hier ons nieuwe geesteskind. Omdat het de *warming-up* is voor het komende schooljaar, is hij niet al te dik van omvang. Maar hopelijk wel interessant. Alexander van Kessel sluit aan bij de actualiteit door ons nog eens haarfijn uit te leggen hoe het ritueel dat kabinetsformatie heet historisch is gegroeid. Hij concludeert dat het vandaag de dag nog altijd een zaak van achterkamertjespolitiek is en dat dat nog wel een tijdje zo zal blijven. Indië-kenner Ton van der Geugten pleit er, in een

artikel waarin hij de gebeurtenissen van 1945 en 1949 in Indonesië vergelijkt met wat er in de schoolboeken staat, nog eens voor dat Nederland nu eens ruimhartig kiest voor 17 augustus 1945 als onafhankelijkheidsdatum voor onze voormalige kolonie. Marjan de Groot en Cees van der Kooij leggen u uit hoe u verhalend kan ontwerpen en Jannet van Drie en Marcel van Riessen praten u bij over de stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek naar de vakdidactiek en wat wij als docenten daarvan mogen verwachten. Ten slotte vertellen een aantal redacteuren welke boeken u eigenlijk in de vakantie had moeten lezen en welke films u had moeten zien.

Veel leesplezier toegewenst!

Ger van der Drift

4

Rituele rondjes van de formatie

Hoe Nederland zijn kabinetten formeert

Alexander van Kessel

12

De koffer van Sam

Een canonvenster openen door Verhalend Ontwerpen

MARJAN DE GROOT-REUVEKAMP EN CEES VAN DER KOOIJ

17

Een vak dat zichzelf serieus neemt...

Vakdidactisch onderzoek in Nederland (eindelijk) in de lift

JANNET VAN DRIE EN MARCEL VAN RIESSEN

28

De discutabele geboorte van Indonesië

Wat er in 1945 en 1949 gebeurde en wat daarover in schoolboeken staat

TOM VAN DER GEUGTEN

EN VERDER

9	Museumnieuws: Alexander de Grote in de Hermitage Amsterdam
15	Boeken
22	Boek van de maand: <i>Een pion voor een dame. Jacoba van Beieren.</i>
25	Kleioskoop: Robin Hood
32	Recensies
39	Kleiokrante

Rituele rondjes van de formatie

HOE NEDERLAND ZIJN KABINETTEN FORMEERT

Op het moment van schrijven is alweer de vijfde informateur aangetreden en is het einde van de kabinetsformatie nog niet in zicht. In 1848 deed men twee dagen over het formeren van een kabinet. Er is veel veranderd.

► *NRC Handelsblad*,
22 januari 2007.

Op 23 maart 1848 vroeg koning Willem II zijn vertrouweling Gerrit graaf Schimmelpenninck om een ministerie te vormen, nadat het kabinet van conservatieve ministers was afgetreden. Schimmelpenninck, zoon van de befaamde raadpensionaris uit de Franse tijd, kan daarmee beschouwd worden als de eerste formateur uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Voor die tijd stelde de koning min of meer zelf zijn ministerie samen.

Schimmelpenninck had binnen twee dagen zijn kabinet rond; op 25 maart 1848 werden de nieuwe ministers door de koning beëdigd. Tegenwoordig duren kabinetsformaties tot verbazing van buitenlandse waarnemers en ergernis van veel landgenoten veel langer. Nederland is een land van politieke minderheden, geen enkele politieke partij heeft ooit meer dan vijftig procent van de zetels bezet. Partijen die elkaar vóór de verkiezingen bestrijden, moeten na de bekendmaking van de uitslag dus samenwerken. Daarbij is het, zeker sinds de band tussen de kiezer en de partijen losser is geworden, van belang dat voor de burger duidelijk is dat de uiteindelijk gevormde coalitie onvermijdelijk is. Daardoor moeten tijdens zo'n formatie tegenwoordig nogal wat rituele rondjes gedraaid worden. 'Formeren is elimineren', schreef parlementair historicus Joop van den Berg in dit verband al.¹

Nergens vastgelegd

De Grondwet schrijft weinig voor met betrekking tot de kabinetsformatie. Er is slechts vastgelegd dat de Koning zijn ministers benoemt en dat de minister-president de benoemingsbesluiten contrasigneert. Het hele proces, dat aan het begin (direct na de verkiezingen) en aan

het eind (het aantreden van het kabinet) een aantal vaste handelingen kent, wordt dan ook vooral bepaald door nergens formeel vastgelegde parlementaire conventies. Dat maakt het ook flexibel. Van belang zijn overigens wel de grondwettelijke ministeriële verantwoordelijkheid (gekoppeld aan de onschendbaarheid van de Koning) en de parlementaire vertrouwensregel, die bepaalt dat een kabinet moet heengaan indien een meerderheid van de Tweede Kamer het vertrouwen opzegt.

De kabinetsformatie begint eigenlijk al op de dag van de Kamerverkiezingen. Sinds 1922 is het gebruik dat het zittende kabinet dan zijn ontslag aanbiedt bij het staatshoofd. In 1908 liet het zittende kabinet-Heemskerk het nog afhangen van de uitslag of ontslag werd ingediend. Toen bleek dat de 'rechtse' groeperingen waarop het ministerie steunde een meerderheid hadden gekregen in de nieuwe Kamer, bleef het dan ook gewoon aan. In 1922 was het kabinet-Ruijs de Beerenbrouck hetzelfde van plan, maar het bood snel na de verkiezingen alsnog ontslag aan bij de koningin toen de fractievoorzitters van ARP en CHU deze handelwijze omwille van de staatsrechtelijke zuiverheid van de hand wezen. Op de dag na de Kamerverkiezingen, als de (voorlopige) uitslag bekend is, komen de Kamerfracties in nieuwe samenstelling bij elkaar. Zij kiezen dan een voorzitter – doorgaans is dat de lijsttrekker – en beraden zich over het aan het staatshoofd uit te brengen formatieadvies. Dat kan een ingewikkelde discussie opleveren. Zo was de fractie van de Katholieke Volkspartij in de jaren zestig stevast verdeeld over de coalitievoorkeur: de linkervleugel wilde een kabinet met de PvdA, de rechtervleugel met de VVD.

Alexander van Kessel is medewerker van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, dat in 2011 een studie wil publiceren over de kabinetsformaties vanaf 1977.

Meestal aan het einde van de eerste dag na de verkiezingen begint de koningin met haar consultaties. Achtereenvolgens komen de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer en de vicepresident van de Raad van State (de 'normale' of 'vaste' adviseurs van het staatshoofd), en de voorzitters van de Tweede Kamerfracties langs op het paleis om advies uit te brengen. Eventueel raadpleegt de koningin ook een of meer ministers van Staat. Vooral het advies van de vicepresident van de Raad van State kan gewicht in de schaal leggen. Als min of meer bovenpartijdige en buitenpolitieke figuur en vanwege de veelvuldige contacten met het staatshoofd hebben successievelijke vicepresidenten hun stempel kunnen drukken op het formatieverloop. Met name L.J.M. Beel (KVP, vicepresident van de Raad van 1959 tot 1972) gold van 1945 tot 1973 als zeer invloedrijk aan het hof. In die tijd ging de mare dat koningin Juliana voor noodsituaties drie telefoonnummers op haar nachtkastje had liggen: van de politie, van de brandweer en van Beel.

Fractievoorzitters raadplegen

Het gebruik om de Kamervoorzitters en de vicevoorzitter van de Raad van State te laten opdraven als

koninklijke adviseurs, dateert van het laatste kwart van de negentiende eeuw. Na de verkiezingen van 1905 raadpleegde de jonge koningin Wilhelmina vanwege de gecompliceerde politieke situatie voor het eerst ook de fractievoorzitters – met uitzondering van P.J. Troelstra, de aanvoerder van de 'staatsgevaarlijke' SDAP. Troelstra werd pas tijdens de formatie van 1913 voor het eerst op het paleis ontboden. Tijdens deze formatie waren de

'Formeren is elimineren'

sociaaldemocraten in beeld om voor het eerst regeringsverantwoordelijkheid te dragen. Een buitengewoon partijcongres in Zwolle wees regeringsdeelname echter af: samenwerken met 'burgerlijke' partijen was in strijd met de radicale ambities.² Het zou nog tot augustus 1939 duren voordat met de toetreding van J.W. Albarda en J. van den Tempel tot het tweede kabinet-De Geer de SDAP voor het eerst ministers leverde.

Zeker na de grondwetswijziging van 1917 was het raadplegen van de fractievoorzitters noodzaak geworden. Door de invoering van het algemeen (mannen) kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging werden de landelijke politieke partijen bepalend. De adviezen van

Cees Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin* (Amsterdam 1998) p. 354 en 378-388.

Sinds de jaren tachtig worden regeerakkoorden steeds omvangrijker en gedetailleerder. 'Gestold wantrouwen', noemde Ruud Lubbers deze uitgebreide akkoorden. Collectie Spaarnestad Photo/NA/Anefo

Sinds 1971 is het gebruikelijk dat het voltallige kabinet zich verzamelt op het bordes van Paleis Huis ten Bosch voor een groepsfoto met de koningin. Collectie Spaarnestad Photo/NA/Anefo/Bert Verhoeff

▷ Marcel ten Hooven en Ron de Jong, *Geschiedenis van de Christelijk-Historische Unie 1908-1980* (Amsterdam 2008) p. 33.

▷ Alexander van Kessel, 'Van brede basis naar centrumrechts' in: Jan Willem Brouwer en Jan Ramakers (red.), *Regeren zonder rood. Het kabinet-De Quay 1959-1963* (Amsterdam 2007) p. 20.

▷ Cees Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin* (Amsterdam 1998) p. 353.

de fractievoorzitters zijn sinds 1971 openbaar – een gevolg van de roep om grotere openbaarheid vanaf het midden van de jaren zestig –, die van de 'vaste' adviseurs blijven geheim. Vóór 1971 waren ook de adviezen van de fractievoorzitters geheim – zelfs de eigen fractiegenoten wisten soms niet precies wat hun voorzitter op het paleis ging vertellen. Zo vond in de jaren vijftig CHU-leider H.W. Tilanus de advisering van het staatshoofd het prerogatief van de fractievoorzitter. Toen het prominente fractielid jkv. C.W. Wttewaall van Stoetwegen tijdens een formatie eens bijgepraat wilde worden, antwoordde Tilanus: 'Freule, dat is politiek en daar hebt u niets mee te maken. Politiek, dat doe ik zelf'.³ Zo ging tijdens de eerste fractievergadering na de verkiezingen van mei 1959 de voorkeur van de meeste CHU-Kamerleden uit naar een informatieopdracht voor VVD-leider P.J. Oud, de overwinnaar van die stembusstrijd. Parlementair historici weten uit onderzoek in de archieven dat Tilanus de koningin Beel aanbeval. De fractievoorzitters brengen hun adviezen uit op het moment dat de uitslag nog niet officieel is vastgesteld. Dat heeft één keer tot een ongemakkelijke situatie geleid. In 1959 bezocht GPV-lijsttrekker L.P. Laning paleis Soestdijk om advies uit te brengen aan koningin Juliana, in de veronderstelling dat zijn partij genoeg stemmen had behaald voor één Kamerzetel. Diezelfde dag stelde het Centraal Stembureau de uitslag vast, waarbij bleek dat het GPV 26 stemmen te kort kwam. Juliana, die al op de hoogte was van deze officiële uitslag, had het advies van Laning beleefd aangehoord en niets

gezegd omdat ze 'het zo sneu had gevonden'. Achteraf werd het advies geacht niet te zijn uitgebracht.⁴

Informateur of formateur

Op basis van de adviezen benoemt de koningin een of meer (in)formateurs. In 1908 speelde de antipathie die koningin Wilhelmina koesterde tegen de dominante ARP-leider Abraham Kuyper nog een rol bij de aanwijzing van diens partijgenoot Th. Heemskerk. Deze formuleerde daarop een rechts kabinet, waarna tot zijn grote woede de politieke rol van Kuyper was uitgespeeld.⁵ In recenter tijden is de rol van de koningin vanwege de toegenomen openheid en politisering beperkter dan zij soms lijkt. Hoe minder eenduidig de adviezen zijn, hoe meer ruimte het staatshoofd echter lijkt te hebben om zelf richting te geven aan de kabinetsvorming. Zo werden in juli 1994 de wenkbrauwen gefronst toen koningin Beatrix een informatieopdracht verleende aan Wim Kok. De voorafgaande informateur, Tjeenk Willink, had in zijn eindrapport juist de aanwijzing van een informateur van VVD-huize geadviseerd. Gesproken werd over een 'coup van Paleis Noordeinde', maar later bleek dat de geconsulteerde CDA'ers W.J. Deetman (Tweede Kamer-voorzitter) en W. Scholten (vicevoorzitter van de Raad van State) Kok hadden geadviseerd. De koningin kan het zich vanwege haar kwetsbare constitutionele positie niet permitteren in strijd met de adviezen te besluiten. Sinds 1946 is het de gewoonte dat na de verkiezingen de partij met de meeste vertegenwoordigers in de Tweede Kamer het initiatief krijgt en de eerste (in)formateur

mag aanleveren (bij een formatie na een tussentijdse crisis krijgt vaak de 'verzoorzaker' de eerste opdracht). Was het tot begin jaren vijftig zo dat het staatshoofd direct een formateur aanstelde, bij de totstandkoming van het tweede kabinet-Drees deed het fenomeen 'informateur' zijn intrede. Op 28 januari 1951 benoemde koningin Juliana demissionair minister van Buitenlandse Zaken D.U. Stikker (VVD) tot informateur om een uitweg te vinden uit de kabinetscrisis. Het betrof een intern VVD-probleem, omdat de fractie onder leiding van P.J. Oud geen steun gaf aan Stikkers beleid inzake Nieuw-Guinea. Er kwamen geen nieuwe Kamerverkiezingen, de koningin gaf Stikker opdracht informatie in te winnen over de mogelijkheden een kabinet te vormen dat het vertrouwen van de Tweede Kamer had.

Beschermen van prestige

Sinds de verkiezingen van 1959 is het gebruik dat eerst een informateur verkennend werk verricht, voordat een formateur wordt benoemd. Een belangrijke reden voor het aanstellen van een of meerdere informateurs voorafgaand aan het optreden van de formateur heeft

'Gestold wantrouwen', noemde Ruud Lubbers deze uitgebreide akkoorden. Ze steken scherp af bij de korte regeerprogramma's van vaak slechts enkele pagina's uit de jaren vijftig. Deze regeerprogramma's bonden doorgaans ook vooral de ministers en in veel mindere mate de regeringsfracties.

De premier

Als de informateur zijn werk heeft voltooid, rapporteert hij aan de koningin. Sinds de Tweede Kamer in 1994 de mogelijkheid kreeg om de informateur(s) uit te nodigen voor een debat, heeft zij steeds van deze optie gebruik gemaakt. Vervolgens kan het staatshoofd overgaan op de aanstelling van een formateur. Die gaat de portefeuilles verdelen en de bewindslieden aanzoeken. De formateur is doorgaans ook de kandidaat-premier. Sinds 1973 levert de grootste coalitiefractie steevast de premier. Voor de oorlog kwam het regelmatig voor dat kleinere partijen de premier mochten leveren. Sinds de Tweede Wereldoorlog is het nog drie keer voorgekomen dat niet de grootste regeringspartij de premier leverde. Van 1948 tot 1952 liet de KVP, de grootste partij in de

'Het aanstellen van een informateur voorkomt dat partijen hun politieke leiders te snel moeten inzetten en beperkt dus gezichtsverlies als de formatie mislukt'

te maken met het beschermen van het politieke prestige van de laatste. Zeker nu het 'afbrandrisico' van politici onder invloed van de (moderne) media sterk is toegenomen, waken partijen ervoor om hun politieke leiders te snel in te zetten. Een mislukte formatieopdracht leidt immers tot gezichtsverlies. Het laatst gebeurde dat in 1977 met Joop den Uyl: hij slaagde toen niet als formateur van zijn tweede kabinet. Een scherpe taakafbakening tussen de informateur en de formateur is er niet. In de periode sinds 1967 is de praktijk ontstaan dat de informateur eerst onderzoekt ('verkent') welke partijen met elkaar willen regeren en als dat is vastgesteld, met die partijen onderhandelingen voert over het regeerprogramma. Sinds de jaren negentig worden deze twee opdrachten ook door verschillende, elkaar opvolgende informateurs uitgevoerd.

Sinds 1963, toen de coalitiepartijen KVP, ARP, CHU en VVD het 'Akkoord van Wassenaar' sloten, is het gebruikelijk dat de regeringsfracties hun goedkeuring geven aan het regeerakkoord. Er is dan sprake van een 'parlementair kabinet', dat bij de uitvoering van het akkoord kan rekenen op de steun van een Kamermeerderheid. Sinds de jaren tachtig zijn deze regeerakkoorden steeds omvangrijker en gedetailleerder geworden.

Kamer, het premierschap aan Drees om de PvdA over te halen toe te treden tot een kabinet op brede basis. In 1966 (J. Zijlstra) en 1971 (B.W. Biesheuvel) gunde de KVP het premierschap aan de ARP om *goodwill* te creëren voor het samenwerkingsproces dat enkele jaren later resulteerde in de oprichting van het CDA. Voor 1967 was de formateur niet automatisch de kandidaat-premier. Toen de katholieke fractie na de Kamerverkiezingen van 1918 de grootste was geworden, achtte priester-politicus mgr. W.H. Nolens, de politiek leider van de katholieken, het verstandiger niet zelf het premierschap te claimen. Een roomse geestelijke als premier zou voor een deel van de protestantse natie wel eens te veel van het goede kunnen zijn. Nolens schoof de katholieke Limburgse edelman Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck naar voren, om zelf in de Tweede Kamer de grote souffleur te blijven. In 1963 traden na elkaar twee KVP-formatoren op, van wie de eerste, fractievoorzitter W.L.P.M. de Kort, vooraf was duidelijk gemaakt dat hij geen premier mocht worden en de tweede, demissionair premier J.E. de Quay, had bedongen dat hij het niet hoefde te worden. Vooral voor De Kort was de situatie pijnlijk. Tijdens de consultaties hadden zijn partijgenoten Beel, De Quay en F.J.F.M. van Thiel de

In 1848 deed men twee dagen over een kabinetsformatie. In 2010 is men er sinds 9 juni mee bezig. Foto: ANP.

koningin duidelijk gemaakt dat hij de kwaliteiten voor het premierschap miste.

Portefeuilles verdelen

Een voor pers en publiek altijd interessante fase is de verdeling van de portefeuilles. Eerst wordt de numerieke verdeling van de portefeuilles vastgesteld. Dat kan aanleiding geven tot moeizame discussies. In 1952 kwam het derde kabinet-Drees pas tot stand toen de KVP als

grootste partij een extra ministerszetel toebedeeld kreeg. De hiervoor nieuw gecreëerde portefeuille van Maatschappelijk Werk stelde inhoudelijk aanvankelijk echter nauwelijks iets voor. Tijdens de legendarische formatie van 1977, met 208 dagen de langste uit de geschiedenis, kwamen PvdA en CDA niet uit de portefeuilleverdeling. Het wantrouwen tussen beide partijen en hun voormannen Den Uyl en Van Agt was hierin bepalend. Wat Den Uyl niet verwachtte, gebeurde: Van Agt maakte gemene zaak met Hans Wiegel en formeerde in korte tijd en in veel betere sfeer een CDA-VVD-kabinet dat op een nipte meerderheid in de Kamer (77 zetels) kon rekenen. Als de formateur en beoogd premier zijn ploeg rond heeft, verzamelt hij zijn ministers voor het constituerend beraad. Daar moeten zij instemmen met het programma en wordt de inhoud van de portefeuilles vastgelegd. De nieuwe bewindslieden worden daarna door het staatshoofd beëdigd. Sinds 1971 is het gebruik dat vervolgens het voltallige kabinet voor een 'groepsfoto' op het bordes van het paleis verschijnt. Tegenwoordig treedt het hele kabinet in één keer aan; tot de jaren zeventig werden de staatssecretarissen vaak pas na het constituerend beraad benoemd.

Daarna verschijnt het nieuwe kabinet in de Tweede Kamer, waar de premier de regeringsverklaring uitspreekt. Hij ontvouwt daarin de plannen van zijn kabinet voor de volgende vier jaren. Het kabinet kan pas echt van start als aan het eind van het debat hierover het vertrouwen blijkt van een Kamermeerderheid. In juli 1939 werd het vijfde kabinet-Colijn, door de premier samengesteld buiten het parlement om, tijdens het debat over de regeringsverklaring geconfronteerd met een door RKSP-fractievoorzitter L.N. Deckers ingediende motie van afkeuring. De slechts twee dagen eerder benoemde ministers konden vervolgens hun ontslag indienen.

De historische ontwikkeling van de formatie is sterk gerelateerd aan die van de parlementaire democratie en het politieke bestel in Nederland. Zeker sinds 1917 kent de procedure een vaste structuur. Omdat weinig (grond-)wettelijk is vastgelegd, beschikken de politici daarbinnen over bewegingsvrijheid om aanpassingen te verrichten. Er kan tegemoetgekomen worden aan de traditionele kritiek op de aard van de kabinetsformatie (de lange duur en de ondoorzichtigheid). Vanwege de roep om meer openbaarheid en verantwoording sinds de jaren zestig zijn sindsdien kleine wijzigingen in het proces doorgevoerd: publicatie van de adviezen en een Kamerdebat met de informateur. Dat neemt niet weg dat coalitiekabinetten in Nederland nog steeds in 'achterkamertjes' geformeerd worden. Het kan blijkbaar niet anders.

LITERATUUR

G. Puchinger, *Colijn en het einde van de Coalitie*.

De geschiedenis van de kabinetsformaties 1918-1939, 3 delen (Kampen en Leiden 1968-1993).

F.J.F.M. Duynstee, **De kabinetsformaties 1946-1965** (Deventer 1966).

P.F. Maas, **Kabinetsformaties 1959-1973** ('s-Gravenhage 1982).

P.P.T. Bovend'Eert, **Regeerakkoorden en regeringsprogramma's** ('s-Gravenhage 1988).

R.J.J. Stevens, L.J. Giebels en P.F. Maas (red.), **De formatiedagboeken van Beel 1945-1973**. Handboek voor formateurs (Nijmegen en 's-Gravenhage 1994).

Carla van Baalen, **Een rituele dans in de Tweede Kamer? Klagen over kabinetsformaties, 1946-2002** (Den Haag 2003).

E. van Raalte, **Het Nederlandse parlement** (10de druk, Deventer 2004).

Ed van Thijn, **De formatie** (Amsterdam 2010).

De onsterfelijke Alexander de Grote

DE MYTHE, DE WERKELIJKHEID, ZIJN REIS,
ZIJN ERFENIS

Geen koning uit de oudheid spreekt zo tot de verbeelding als Alexander de Grote (356-323 v.Chr.) en geen koning is zo vaak als voorbeeld gebruikt en afgebeeld. Alexander blonk uit als generaal en wist de Griekse cultuur te verspreiden van Klein-Azië tot India en van Egypte tot Mongolië.

In de Hermitage Amsterdam is van 18 september 2010 tot en met 18 maart 2011 de tentoonstelling *De onsterfelijke Alexander de Grote* te zien. De expositie

omvat meer dan 350 topstukken, waaronder de beroemde Gonzaga-camee uit het Staatsmuseum De Hermitage in St.-Petersburg.

Het is de eerste keer in Nederland dat een tentoonstelling wordt gewijd aan Alexander de Grote, zijn reis naar het vroeger Oosten en de invloed van het hellenisme. De expositie beslaat een periode van bijna 2500 jaar. In de Hermitage Amsterdam komt de 'onsterfelijke' Alexander voor een half jaar tot leven.

De Gonzaga-camee: dubbelportret van Ptolemaïos II en Arsinoë II (de beroemde 'Gonzaga-camee') afgebeeld als Griekse goden. Staat Hermitage Museum, St. Petersburg

Jeugd

Alexander III van Macedonië werd in 356 v.Chr. geboren als zoon van koning Philippos. Zijn vader zag hij weinig, die was als koning-veldheer voortdurend op veldtocht. Alexander bleef achter met zijn moeder Olympias. Philippos had ervoor gezorgd dat zijn zoon een Griekse opvoeding kreeg; lichamelijk werd Alexander getraind door Leonidas, intellectueel werd hij gevormd door onder andere de beroemde filosoof Aristoteles. Alexander groeide op met de Griekse helden Achilles en Herakles als voorbeeld, die hij tijdens zijn latere veldtochten vele malen zou eren met offers en spelen.

Kop van Alexander (fragment van een beeld) Klein-Azië, Bithynië (?), Romeinse kopie, 1ste eeuw v.Chr., naar Grieks origineel, 175–150 v.Chr. Fijnkorrelig marmer, h 6 cm, © State Hermitage Museum, St Petersburg

Op zijn achttiende mocht Alexander laten zien wat hij waard was op het strijdtoneel: hij werd door zijn vader als aanvoerder van de linkerflank van het leger aangesteld bij een beslissende slag tegen de stadstaat Athene. Ondanks zijn jonge leeftijd bleek Alexander een goede aanvoerder te

zijn, Macedonië won de slag en Philippos werd koning van heel Griekenland. Helaas voor Alexander speelde hij verder geen rol in de militaire plannen van Philippos. De verhouding tussen vader en zoon raakte behoorlijk gespannen.

'Dankzij een ingenieuze strategie wist hij het enorme Perzische leger te verslaan'

Koning Alexander

Niet veel later werd Philippos vermoord. Natuurlijk gingen er geruchten dat Olympias en Alexander deze moord hadden beraamd, maar de waarheid valt niet te achterhalen. In ieder geval was Alexander klaar om de troon over te nemen. Anderen die aanspraak maakten op de troon, zoals zijn halfbroer en verschillende neven van Philippos, werden door Alexander uit de weg geruimd. In 336 v.Chr. was Alexander op twintigjarige leeftijd koning van Macedonië en *hegemon* (heerser) van de

Korintische Bond van Griekse stadstaten.

Na Philippos' dood roken de Griekse stadstaten en andere onderworpen gebieden een kans op hernieuwde autonomie en kwamen in opstand. Alexander, die het strategische

inzicht en het sterkste leger in de regio van zijn vader geërfd had, herstelde zijn macht op een gewelddadige manier.

Veroveringen

Nadat Alexander de rust in het Macedonische Rijk had hersteld, kon hij zich richten op zijn grote wens: de onderwerping van het Perzische Rijk. Voor de veldtocht bracht Alexander een leger bijeen van zo'n 48.000 soldaten, 16.000 man ondersteunend personeel en een vloot van meer dan honderd oorlogs- en transportschepen. Het eerste treffen met de Perzen vond plaats bij de rivier Granikos. Hoewel Alexander maar een deel van zijn leger had meegenomen, wist hij dankzij een ingenieuze strategie het enorme Perzische leger met 20.000 ruiters en ongeveer 20.000 (Griekse!) huurlingen te verslaan. Alexander trok na deze overwinning verder naar het zuiden. Zijn roem was hem vooruit gesnel en diverse steden gaven zich al over voordat Alexander in de buurt was. De voortdurende overwinningen leverden niet alleen geld op, maar zorgden ook voor een continue aanwas van strijdkrachten; de lokale

EDUCATIEVE PROGRAMMA'S

Voor het voortgezet onderwijs zijn op diverse niveaus modules bij de tentoonstelling opgezet. De introductie vindt plaats in het studiecentrum waar een introductiefilm over de tentoonstelling wordt getoond. Aansluitend volgt een bezoek aan de expositie, waarbij de leerlingen in groepjes met kijkkaarten aan de slag gaan. Daarna krijgen de kinderen, als specialist van een deelonderwerp, de opdracht hun klasgenoten rond te leiden. Bezoeken moeten minimaal twee weken van tevoren aangemeld worden bij boeking@hermitage.nl. De kosten bedragen € 2,25 per persoon. Het is ook mogelijk om met de cultuurkaart te betalen.

Voor meer informatie: www.hermitage.nl/onderwijs

Hermitage Amsterdam
Amstel 51
1018 EJ Amsterdam
www.hermitage.nl

jongens werden getraind in de Macedonische strijdtechnieken.

Heerser over Azië

Alexander trok verder naar Egypte. Onderweg, in Syrië, vond de eerste confrontatie met Darius III, de koning van Perzië, plaats. Darius, natuurlijk al op de hoogte gebracht van de successen van Alexander, had een indrukwekkend leger op de been gebracht. Desondanks verloor hij de slag bij Issos. Alexander doodde veel manschappen van Darius, maar spaarde zijn familie. Spoedig zette hij zijn tocht voort naar Egypte, dat zich zonder slag of stoot overgaf. Alexander werd tot koning gekroond en ontving alle bijbehorende titels, bijvoorbeeld 'Zoon van Ra'. Hij ontwikkelde in deze periode zijn goddelijke aspiraties, iets waar zijn generaals zich steeds meer aan zouden ergeren.

'De bezoeker kan Alexanders veroveringscampagne volgen op interactieve kaarten en computers'

Intussen had Darius zijn leger opnieuw opgebouwd en kwam het in 331 v.Chr. bij Gaugamela tot een beslissende veldslag. Het Perzische leger werd definitief verslagen, maar Alexander was nog niet tevreden, hij wilde verder, naar India.

Inmiddels groeide de onvrede onder zijn manschappen en Alexander zou steeds vaker problemen krijgen om zowel zijn landgenoten als de Perzen aan zijn kant te houden. In India kreeg hij te maken met serieus verzet. De soldaten weigerden nog verder oostwaarts te trekken, welke beloningen

hun ook in het vooruitzicht werden gesteld. Alexander capituleerde en leidde zijn leger terug. Toch had hij in het geheim plannen ontwikkeld voor een volgende veldtocht: naar Arabië. Maar het kwam er niet van, op 13 juni 323 v. Chr. stierf Alexander.

Invloed

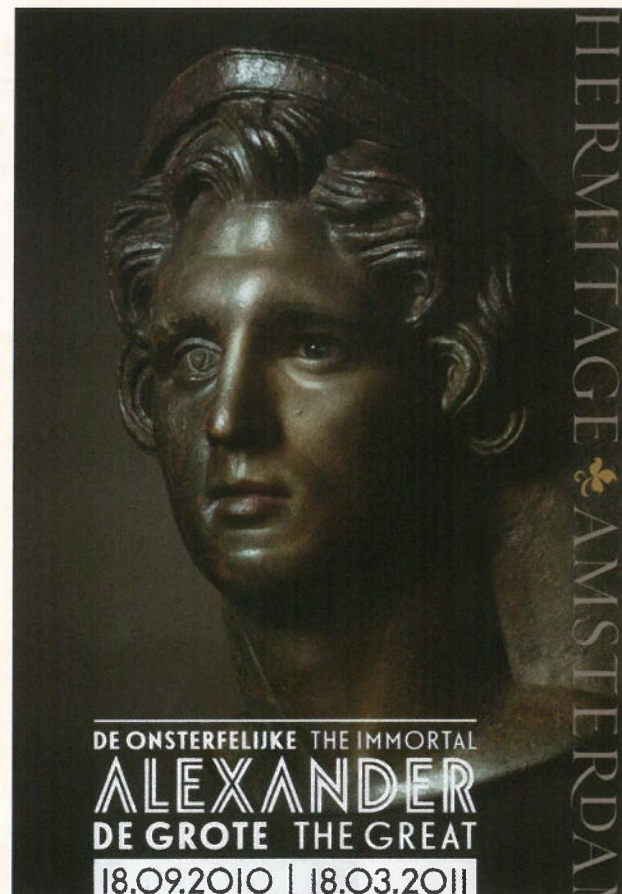
Alexanders invloed op de wereld is groot geweest. Hij bracht welvaart in zijn rijk, stichtte steden, bouwde havens en opende nieuwe handelswegen. Hij stimuleerde kunsten, filosofie en wetenschap. In zijn hofhouding had hij biologen, historici en geologen, die hij alles liet vastleggen wat ze tegenkwamen. Doordat hij overal in zijn rijk steden stichtte en (Griekse en Macedonische) manschappen achterliet, kwam de oorspronkelijke bevolking in aanraking met de Griekse

gewoonten. Omgekeerd namen de achtergelaten soldaten ook lokale gebruiken over. Het was het begin van het hellenisme: de verspreiding van de Griekse cultuur en de vermenging ervan met diverse lokale culturen.

De tentoonstelling

De mythe van Alexander vormt het begin van de tentoonstelling. Voorstellingen op zeventiende-, achttiende- en negentiende-eeuwse schilderijen, wandtapijten en toegepaste kunst tonen zijn heldendaden en overwinningen. Daarna gaat

het over Alexanders werkelijkheid, zijn geboorteland Macedonië, zijn leraren, zijn helden Achilles en Herakles, en zijn idealen. Het belangrijkste onderdeel van deze werkelijkheid is zijn reis, de grote

veldtocht naar het Oosten, een ongeëvenaarde veroveringscampagne van meer dan tien jaar met een enorme krijgsmacht. De bezoeker kan de route volgen op interactieve kaarten en computers. Dit deel van de tentoonstelling brengt ook de Griekse invloed op de andere culturen in beeld. Als laatste komt de erfenis van Alexander aan bod, bijvoorbeeld vierde-eeuwse reliëfs uit Palmyra die de standvastigheid van Griekse tradities buiten Griekenland tonen.

De koffer van Sam

EEN CANONVENSTER OPENEN DOOR VERHALEND ONTWERPEN

Tijdens de Euroclioconferentie in Nijmegen verzorgden Cees van der Kooij en Marjan de Groot-Reuvekamp een workshop 'Verzet tegen kinderarbeid'. Lees hoe dit canonvenster door middel van de werkwijze 'verhalend ontwerpen' voor basisschoolleerlingen geopend kan worden.

▶ Lizzy van Dorp leefde van 1872 - 1945. Zie www.inghist.nl, zoek op 'Lizzy van Dorp'.

▶ Zie <http://entoen.nu/kinderarbeid>

▶ E. Vos, P. Dekkers, E. Reehorst, *Verhalend Ontwerpen*, Wolters Noordhoff, Groningen (2007) 3e druk.

De koffer van Sam wordt gebruikt als introductie op het canonvenster 'Verzet tegen kinderarbeid'.

In de workshopruimte in Hotel Erica in Berg en Dal zit op de ochtend van 26 maart 2010 een internationaal gezelschap. Er zijn deelnemers uit Letland, Georgië en het Verenigd Koninkrijk. Op tafel staat een oude koffer met de letters SAM. Na een inleiding van Cees over het beeldvormingsschema (zie verderop) en de plaats van geschiedenis in het Nederlandse basisonderwijs, begint Marjan een verhaal te vertellen.

Oude koffer

"Afgelopen weekend was ik in Bloemendaal. Ik ging helpen bij vrienden, want zij gaan binnenkort verhuizen naar Nijmegen. Er is iets bijzonders aan de hand met het huis van mijn vrienden, want in dat huis heeft vroeger een beroemd persoon gewoond: Lizzy van Dorp.¹

Lizzy van Dorp zette zich onder andere in voor vrouwenkiesrecht en was de eerste Nederlandse vrouwelijke econoom. In politiek opzicht voelde ze zich aangetrokken tot de liberale opvattingen van Sam van Houten, die in 1922 met zijn nieuw opgerichte Liberale Partij één Kamerzetel kreeg. Vanwege zijn hoge leeftijd (hij

was toen al 85) vroeg hij zijn buurvrouw Lizzy om zijn plaats in te nemen. Zo werd zij de eerste vrouwelijke fractieleider in de Tweede Kamer. Op zolder vonden we een oude koffer. Ik heb hem meegenomen. SAM, zou dat Sam van Houten zijn?"

In de koffer vinden we een mapje met oude documenten. Maar ook een blik met een oude film. Zulke films kun je tegenwoordig bijna niet meer afspelen, maar gelukkig hebben de vrienden in Bloemendaal nog een filmprojector van vroeger. De film is zwart-wit en zonder geluid. We bekijken de Schooltv Beeldbankclip Kinderarbeid² van de website www.entoen.nu. Het geluid is afgezet. Op de film zien we in twee minuten: fabrieken met schoorstenen, een stoommachine, fabrieksarbeiders (mannen, vrouwen en kinderen), een kind bij een weefgetouw, een jongen in een glasblazerij, politici, een demonstratie, Sam van Houten met de tekst van artikel 1 van het Kinderwetje en de Tweede Kamer. Tot zover het verhaal, dat de inleiding zou kunnen vormen van een verhalend ontwerp over kinderarbeid in de negentiende eeuw.

Werkwijze

Bij de werkvorm 'Verhalend ontwerpen' wordt een verhaal door de leerlingen zelf voor een groot deel ingevuld of afgemaakt.³ Het concept 'Storyline approach to education' is in de jaren tachtig van de vorige eeuw door Steve Bell in Schotland ontwikkeld en vindt internationaal steeds meer navolging bij het geven van onderwijs over wereldoriëntatie. Kenmerkend voor deze vorm van onderwijs is de betrokkenheid van de leerlingen en de samenhang tussen de verschillende vakken in zinvolle contexten. Er wordt ingehaakt op de werkelijkheid van de leerlingen.

Marjan de Groot - Reuvekamp is docent geschiedenis aan de Fontys pabo in 's-Hertogenbosch en Cees van der Kooij heeft een onderwijsadviesbureau.

episodes	sleutelvragen	activiteiten	organisatie	materiaal
1	Waarom moesten kinderen in de 19e eeuw werken?	Verhaal over de koffer van Sam. Filmpje over kinderarbeid.	Lln. zitten in een kring.	Koffer met bronnen. Beamer.
2	Wat voor werk deden de kinderen en waarom was dat niet leuk?	Bekijken van de bronnen in het boekje: 1. Inventariseren van de werkzaamheden die door kinderen werden verricht. 2. Beschrijven en/of tekenen hoe een (werk)dag van een kind eruit zag in de 19e eeuw en in de 21ste eeuw. 3. Afsluitend gesprek of zo'n dag leuk was of niet en waarom.	Uitleg van de opdrachten 1 en 2. 1 en 2: Lln. werken in tweetallen 3. Groepsgesprek.	Kopieën van de bronnen uit de koffer.
3	Wie waren voor- en tegenstanders van kinderarbeid?	Bekijken van bron 8 en 10. Schrijven van een brief van een arts of een leraar aan de minister om hem te vragen kinderarbeid te verbieden en kinderen naar school te laten gaan. Een muurkrant maken met argumenten van voor- en tegenstanders van kinderarbeid.		
4	Bestaat kinderarbeid nu nog?	Lln. zoeken informatie op internet op websites die vooraf door de leerkracht zijn geselecteerd.		
5				

Leerlingen worden aangesproken op wat ze kunnen en krijgen ruimte voor eigen beslissingen en het nemen van initiatieven. De leraar zorgt ervoor dat er een leeromgeving ontstaat die de leerlingen uitnodigt tot activiteiten. Ook biedt hij waar nodig structuur. Hoewel de lesinhouden veel vrijheid aan leerlingen bieden, verlopen de lessen planmatig en is er een inhoudelijke voorbereiding door middel van een draaiboek, dat hierboven schematisch is weergegeven.

De vijf belangrijke componenten van een 'verhalend ontwerp' zijn:

- (1) de verhaallijn,
- (2) de episodes,
- (3) de sleutelvragen,
- (4) de incidenten en
- (5) het wandfries.

De verhaallijn vormt de rode draad van het project. Deze is onderverdeeld in episodes en binnen deze episodes worden de leerlingen actief. Om de grote lijn goed te kunnen aanhouden is het belangrijk een duidelijk plot of intrige te bedenken. Dat helpt om de samenhang tussen de episodes vast te houden. Het onderwerp wordt geïntroduceerd door de leraar, maar de uitwerking van het thema, gestuurd door sleutelvragen,

is voorbehouden aan de leerlingen. Leerlingen worden dus beschouwd als experts en onderzoekers.

De leraar maakt gebruik van sleutelvragen of incidenten. De sleutelvragen zijn van eminent belang. Het zijn vragen waar de leraar op dat moment (ook nog) geen antwoord op weet, dus vragen die leerlingen uitdagen zelf antwoorden te bedenken. Bij goede sleutelvragen is vaak meer dan één antwoord mogelijk en zo leiden ze tot nieuwe vragen. Ook incidenten kunnen helpen om de leerlingen op zoek te laten gaan naar nieuwe informatie. Het zijn gebeurtenissen waardoor het verhaal een nieuwe wending krijgt, bijvoorbeeld een brief die wordt bezorgd of een voorwerp dat wordt gevonden.

Alles wat de leerlingen maken krijgt in chronologische volgorde een plaats op een wand in het lokaal, het wandfries. Daarnaast kunnen leerlingen datgene wat ze gemaakt hebben verzamelen in hun persoonlijk portfolio. Zo groeit het verhaal zichtbaar. Dit wandfries is een essentieel onderdeel, omdat het

Verhalend ontwerpen in schema

Deelnemers aan de Euroclioconferentie bedenken in groepjes wat de sleutelvragen van de opdracht kunnen zijn.

Beeldvormingsschema

A De werkelijkheid

- A.1 de schoolomgeving (dorp en stad, landschap, monument, straatmeubilair)
- A.2 voorwerpen (museum)

B Afbeeldingen

- B.1 schilderij, prent, tekening, foto, ansichtkaart en karikatuur
- B.2 dia, film, video/dvd, televisie/schooltelevisie, cd(rom)
- B.3 wandplaat, poster en bordtekening
- B.4 prentenboek en strip
- B.5 model en maquette
- B.6 kaart (wandkaart en atlas)

C Het gesproken woord

- C.1 het verhaal: vertellen en voorlezen
- C.2 de feiten: uitleggen, bespreken, verklaren en het gesprek
- C.3 de gastspreker
- C.4 het interview
- C.5 historisch en hedendaags geluid (radio)

D Het geschreven/gedrukte woord

- D.1 verhalende teksten
- D.2 informatieve teksten
- D.3 schema's, tabellen en grafieken
- D.4 informatieve bronnen (archief)

E Doen

- E.1 leven als...
- E.2 spelen als...
- E.3 spelen met...
- E.4 schrijven, spreken, dichten en zingen
- E.5 tekenen, bouwen en experimenteren
- E.6 muurkrant en tentoonstelling
- E.7 herdenken en vieren

► Zie <http://entoen.nu/> primair-onderwijs/nascholing

► Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken

de geschiedenis van de eigen activiteiten weergeeft. Zo krijgen de leerlingen een overzicht van hun voortgang. Hierdoor krijgen ze een goed idee wat ze bereiken met hun werk en kan de leraar leerlingen gericht begeleiden. En aan de hand van het wandfries kunnen leerlingen voor hun ouders op een ouderbijeenkomst hun Verhalend Ontwerp reconstrueren en toelichten.

Het beeldvormingsschema

De deelnemers aan de workshop kregen de opdracht om een draaiboek in te vullen voor een verhalend ontwerp over kinderarbeid naar aanleiding van het instapverhaal over de koffer. Daarbij moesten ze bewust rekening houden met de verschillende mogelijkheden van het beeldvormingsschema.

Ze kregen de beschikking over een reader met daarin een groot aantal voornamelijk visuele bronnen over de strijd tegen kinderarbeid in Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw. Die bronnen dienden als inspiratiebron om in samenhang met het beeldvormingsschema episodes en sleutelvragen te bedenken.

De werkwijze 'verhalend ontwerpen' bleek uitstekend geschikt om het canonvenster 'Verzet tegen kinderarbeid' te openen. Zo zijn er meer canonvensters die zich voor een

LITERATUUR

Bell, S., K. Fifield & S. Bradshaw (ed.) **The Scottish Storyline Method, a training manual.** Educational Resources Northwest, Portland, 1990.

Kooij, C. van der en de Groot-Reuvekamp, M. **Geschiedenis & Samenleving, kennisbasis inhoud en didactiek.** Groningen, 2009.

Vos, E., Dekkers, P., Reehorst, E., **Verhalend Ontwerpen.** Wolters Noordhoff, Groningen, 2007, 3e druk.

dergelijke benadering lenen, met als pluspunt de mogelijkheid niet alleen geschiedenisbouwstenen te gebruiken, maar ook met een vakoverstijgende aanpak te werken.

Er zijn verschillende mogelijkheden om een verhalend ontwerp te starten.

Opening met een krant, waarna vanuit een actuele gebeurtenis een relatie gelegd kan worden met een canonvenster, bijvoorbeeld:

1. - Een artikel over een tentoonstelling over Van Gogh,
- Een artikel over kinderarbeid in de Derde Wereld,
- Een filmrecensie van *De Storm*, de film over de watersnoodramp.
2. Opening met een verhaal, bijvoorbeeld een klassiek verhaal:
- *De hut van oom Tom*, bij slavernij,
- *Scheepsjongens van Bontekoe*, bij de VOC,
3. Opening met een brief:
- Een brief van een soldaat uit de loopgraven van WO I,
- Een brief van de zoon/dochter van een werkloze arbeider uit de jaren dertig.
4. Opening met een brainstorm over wat leerlingen al weten over... En daaruit volgt dan een sleutelvraag:
- Waarom bouwde Eise Eisinga een planetarium?
- Waarom maakten mensen in de zestiende eeuw de beelden in de kerken kapot?

In het nascholingsaanbod⁴ dat door de Stichting Entoen.nu in samenwerking met SLO en LEMM⁵ is ontwikkeld, is ook een workshop didactische verdieping met als thema 'verhalend ontwerpen' opgenomen met een uitwerking over het canonvenster De Romeinse Limes.

In het basisonderwijs wordt verhalend ontwerpen al regelmatig toegepast, maar ook in het voortgezet onderwijs kan deze werkwijze goed worden ingezet. Op de website van het expertisecentrum Verhalend Ontwerpen is informatie voor zowel het basis- als het voortgezet onderwijs te vinden.

Op www.vgnkleio.nl vindt u de complete opdracht inclusief bronmateriaal en links naar meer informatie.

BOEKEN

Hans Pols

ZOJUIST VERSCHENEN

Nadat paus Urbanus II in 1095 zijn beroemde oproep had gedaan het Heilige Land te bevrijden van de islamieten begon een strijd van twee eeuwen tussen christelijke en islamitische legers om het bezit van Palestina. Een geschiedschrijving waarin de gezichtspunten van beide partijen aan bod komen: Thomas Asbridge, **De kruistochten. De strijd om het Heilige Land**. Spectrum/ Standaard Uitgeverij, € 39,95.

Bijdragen over o.a. misbruik en devaluatie van excommunicatie in het Merovingische rijk en aspecten van de laatmiddeleeuwse feestcultuur in Brugge, in: **Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis 2009**. Verloren, abonnement € 25,-.

Keizer Heliogabalus (218-222) is de belichaming van zonde en wangedrag. Op veertienjarige leeftijd bestijgt de jonge keizer, een Syrische zonnepriester met de geest van een puber, de troon van Rome. Zijn bewind wordt gekenmerkt door een aaneenschakeling van misdragingen en uitpattingen. Na vier jaar is het genoeg en wordt hij door soldaten vermoord. Martijn Icks, **Heliogabalus. Een denkbeeldige biografie**. Bert Bakker, € 24,95.

Tweehonderd jaar geleden maakte keizer Napoleon een einde aan het Koninkrijk Holland en lijfde het in bij Frankrijk. De annexatie voltrok zich niet van de ene dag op de andere. Een aantal maanden hield de keizer het land en zijn koning, zijn broer Lodewijk

Napoleon, in een wurggreep. Wilfried Uitterhoeve, **Koning, keizer, admiraal. 1810 - De ondergang van het koninkrijk Holland**. Vantilt, € 19,95.

Griekse treurspelen worden nog regelmatig opgevoerd. Nu in een toegankelijke bewerking opnieuw verteld en rijk geïllustreerd. Bijzonder geschikt voor de schoolbibliotheek. Simone Kramer, **De Griekse tragedies**. Ploegsma, € 22,50.

Meekijken met tijdgenoten naar het dagelijkse leven in het oude Hellas. Aan de hand van teksten die inmiddels klassiek zijn, maar ook met teksten die nog niet eerder in het Nederlands verschenen. P.E. van 't Wout, **Een wereld vol goden. Ooggetuigen van het klassieke Griekenland**. Bert Bakker, € 19,95.

De hertogen van Bourgondië hebben een onmiskenbaar stemgel gedrukt op de geschiedenis van de Nederlanden. Onder hun bewind integreerden de vorstendommen binnen de grenzen van het huidige Nederland, België en Luxemburg tot een nieuwe staat. Vier artikelen rond vier thema's uit deze periode: vorsten en hoofden, edelen en ambtenaren, mensen en markten, en recht, oorlog en opstand. Mario Damen en Louis Sicking (red), **Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650**. Verloren, € 39,90.

In de eerste decennia na 1945 emigreerden bijna 410.000 Nederlanders overzee, van wie de meerderheid zich vestigde in Canada of de Verenigde Staten.

Onder hen bevonden zich opvallend meer gereformeerden dan hervormden en rooms-katholieken. Over de stimulerende en remmende factoren van de christelijke emigratieculturen. Enne Koops, **De dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947-1963)**. Verloren, € 39,00.

In 1860 werd Robert Fruin aangesteld als eerste hoogleraar vaderlandse geschiedenis in Leiden. Honderdvijftig jaar later vragen hedendaagse historici zich af wat vaderlandse geschiedenis in de tijd van Fruin was en wat het nu zou moeten of kunnen zijn.

Herman Paul en Henk te Velde (red), **Het vaderlandse verleden. Robert Fruin en de Nederlandse geschiedenis**. Bert Bakker, € 24,95.

Een uniek manuscript uit de Tweede Wereldoorlog dat een eigenzinnig beeld geeft van het laatste oorlogsjaar, van april 1944 tot en met de bevrijding in mei 1945. Frans Bouwer commentarieerde met veel sarcasme in 33 brieven in de vorm van een stripverhaal de bezetting in zijn woonplaats Voorburg. Paul van der Heijden en Kees Ribbens, **Bezetting in beeld. Het beeldverhaal van Frans Brouwer 1944-1945**. Matrij, € 19,95.

Het ontwerpen en bouwen in de Hollandse stad in de zeventiende en achttiende eeuw en de opkomst van de Randstad, in **OverHolland 9**. Sun/ TU Delft, abonnement € 15,00.

Thomas Asbridge
DE KRUISTOCHTEN
De strijd om het heilige land

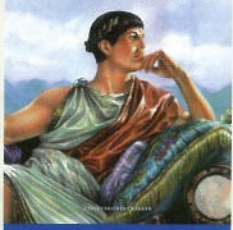

**JAARBOEK 1209
VOOR
MIDDELEEUWSE
GESCHIEDENIS**

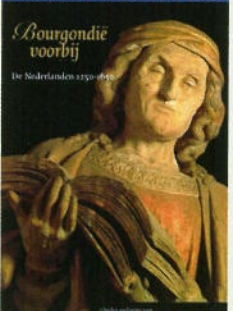

MARTIJN ICKS

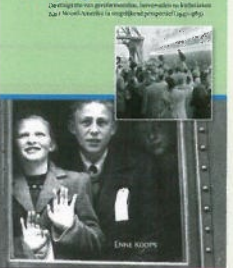
HELIOGABALUS
EEN DENKBEELDIGE BIOGRAFIE

HET
**VADER-
LANDSE
VERLEDEN**
ROBERT FRUIN EN DE
NEDERLANDSE GESCHIEDENIS

**De dynamiek van
een emigratiecultuur**

**De Griekse
tragedies**

Studiedag voor VMBO-docenten over het examen geschiedenis

5 november 2010

In samenwerking met de vmbo-commissie van de VGN, het CITO en de HU biedt Universiteit Utrecht/ IVLOS ook dit jaar weer een studiedag aan voor docenten geschiedenis op het vmbo.

Plaats en tijd

Vrijdag 5 november 2010 van 9.30 tot 16.30 uur in de Uithof te Utrecht

Programma

Huib Kurstjens (CITO) zal aan de hand van voorbeelden uit het examen laten zien hoe leerlingen goed voorbereid kunnen worden op het examen en welke dilemma's er zijn. Daarna zijn er twee rondes met workshops over het ontwikkelen van chronologisch besef, het Midden-Oosten, staatsinrichting, omgaan met taal in het examen, het Historisch overzicht aan de hand van de canonvensters, het voorbereiden op het examen en het maken van een PTA.

De dag wordt afgesloten met een lezing van een bekende journalist.

Effectieve voorbereiding

Het doel van deze studiedag is docenten informatie en concreet lesmateriaal mee te geven zodat ze hun leerlingen effectiever kunnen voorbereiden op het vmbo-examen geschiedenis.

Kosten

De kosten voor deze dag bedragen 150 euro (incl. drinken, lunch, borrel, nascholingscertificaat en reader met literatuur en werkmateriaal).

Meerdere docenten van dezelfde locatie van een school krijgen een korting van 15 euro.

Opgeven

Informatie/opgave via het inschrijfformulier op www.uu.nl/ivlos onder 'professioneel doceren-cursussen docenten VO/geschiedenis'. Of rechtstreeks via Iris Bleeker, i.bleeker@uu.nl of 030-2533224.

Voor meer informatie:

Iris Bleeker, i.bleeker@uu.nl/030-2533224 of Hanneke Tuithof, h.tuithof@uu.nl/030-2533220. Zie ook www2.ivlos.uu.nl/geschiedenis en de site www.uu.nl/ivlos voor meer informatie over deze dag.

Een vak dat zichzelf serieus neemt...

VAKDIDACTISCH ONDERZOEK IN NEDERLAND (EINDELIJK) IN DE LIFT

Onderzoek naar het leren van geschiedenis zit in de lift. Op dit moment lopen er maar liefst tien onderzoeksprojecten, waarvan zes in een promotietraject. De oogst hiervan zal de komende jaren worden binnengehaald. Naar welke antwoorden zijn de onderzoekers op zoek? En wat mogen geschiedenisleraren van dat onderzoek verwachten?

'Een vak dat zichzelf serieus neemt, investeert in zijn toekomst.' Dat was in 2001 een van de motto's waarmee het Instituut voor Geschiedenisdidactiek werd opgericht. Het initiatief kan niet los worden gezien van het werk van de commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, ook uit 2001. Het rapport van die commissie ('De Rooy') was een fraai werkstuk, maar legde tegelijk nog eens pijnlijk bloot hoe weinig we eigenlijk weten over het leren van geschiedenis.

Wind mee

Een kleine tien jaar verder heeft onderzoek naar het leren van geschiedenis een hoge vlucht genomen. De toegenomen aandacht voor vakgebonden onderzoek is een internationaal verschijnsel. Tot 1990 kwam zulk onderzoek in de mens- en maatschappijvakken nauwelijks voor. De leerpsychologie stond centraal, het vakgebied waar die leerpsychologie werd ingezet figureerde slechts als decor (met als uitzondering hierop de talen en wis- en natuurkunde). De notie dat de aard van een vak wel eens om een specifieke benadering zou kunnen vragen, brak pas eind jaren tachtig door. In

wind mee. En met de wind in de rug kan het plotseling hard gaan.

Toen in 2005 Jannet van Drie promoveerde op haar onderzoek naar het bevorderen van historisch redeneren door samenwerkend leren met hulp van de computer¹,

'Het rapport van de commissie De Rooy was een fraai werkstuk, maar legde tegelijk nog eens pijnlijk bloot hoe weinig we eigenlijk weten over het leren van geschiedenis'

Nederland duurde het tot na 2000 voor dit zich vertaalde in vakdidactisch onderzoek dat ook door mensen uit het vak zelf gedaan werd. Rond die tijd kreeg het vak geschiedenis ook maatschappelijk gezien de

was dat pas het tweede 'vakdidactische' proefschrift uit Nederland. Er gaapte een gat van achttien jaar met het voorgaande: een beschrijvend onderzoek van Joop Toebees, uit 1987, over de relatie tussen geschiedenis

Van Drie, J. (2005). *Learning about the past with new technologies. Fostering historical reasoning in computer-supported collaborative learning*. Universiteit Utrecht. Het proefschrift is te vinden via: <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2005-1220-200137/UUindex.html>. Zie ook het artikel in Kleio: Van Drie, J. (2006). Onderzoeksopdrachten, samenwerken, computers en historisch redeneren. *Kleio*, 47(4), 6-11.

Jannet van Drie en Marcel van Riessen zijn als onderzoekers verbonden aan de Interfacultaire Lerarenopleidingen (ILO) van de Universiteit van Amsterdam.

► Prangmsma, M. E. (2007). *Multimodal representations in collaborative history learning*. Universiteit Utrecht. Het proefschrift is te vinden via: <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2007-0620-201655/index.htm>

► Het artikel 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past' (*Educational Psychology Review*, 2008, 20(2), 87-110) ontving van de European Association for Research on Learning and Instruction de Outstanding Publication Award.

► Wilschut, A. (2009), 'Een vergeten sleutelbegrip? Over tijd in het geschiedenisonderwijs', in *Hermes*, 13 (46), 23-31.

► De al gepubliceerde artikelen over dit onderzoek zijn (met veel andere relevante stukken) te vinden op <http://members.casema.nl/wilschut/publicaties.htm>

en andere mens- en maatschappijvakken in Duitsland, Engeland en Nederland.

Na de promotie van Van Drie kwam de vaart erin. In 2007 verscheen het proefschrift van Maaïke Prangmsma over het combineren van verbale, visuele en schematische representaties bij het opbouwen van een chronologisch overzicht in het vmbo.²

In datzelfde jaar werd het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken opgezet dat ook praktijkonderzoek initieert, en twee jaar later was er de vestiging van de leerstoel Historische Cultuur en Educatie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, met Carla van Boxtel als 'onze' eerste eigen hoogleraar.

Anno 2010 draait het vakdidactisch onderzoek in Nederland op volle toeren. Bovendien begint het internationaal mee te tellen: onderzoekers uit de VS, Canada, Engeland, Duitsland en Vlaanderen volgen met belang-

rol speelt onderwijs hierbij? Deze vragen staan centraal in het onderzoek van Arie Wilschut (Hogeschool van Amsterdam). Wilschut verkent vanuit de geschiedtheorie wat onder een historisch tijdsbewustzijn moet worden verstaan. Vervolgens vertaalt hij de kenmerken daarvan naar doelen voor het geschiedenisonderwijs – een type doelen dat volgens Wilschut nu te weinig aandacht krijgt.⁴ Het onderzoek kent ook een empirische component: met een kleinschalig experiment gaat Wilschut na hoe je oriëntatie in de historische tijd het best kunt bevorderen: met een op chronologie geënte methode, of met een methode van 'tijdseilanden' – een uit de psychologie afkomstig concept over hoe mensen zich in het dagelijks leven doorgaans oriënteren in de tijd.⁵ Alexander Albicher (Katholieke Universiteit Leuven) onderzoekt de rol van actualiteit in het Nederlandse geschiedenisonderwijs na 1945. Hij doet dat onder meer

'Anno 2010 draait het vakdidactisch onderzoek in Nederland op volle toeren'

stelling de projecten die hier nu draaien. Het krachtigste bewijs dat het in die internationale uitwisseling niet langer eenrichtingsverkeer is, is wel de internationale prijs die vorig jaar werd toegekend aan het artikel *Towards a framework for historical reasoning* van Jannet van Drie & Carla van Boxtel.³

Onderzoeken naar doelstellingen en curriculum

Geschiedenis onderscheidt zich van andere vakken doordat het object van studie het verleden is. Tijd is dus een centraal aspect. Toch is naar dat aspect maar weinig onderzoek voorhanden. Wat houdt denken in termen van tijd nu precies in? Hoe leer je het, en welke

door het debat over doelstellingen en methoden in een aantal vakbladen (waaronder *Kleio*) te analyseren en door schoolboeken te bekijken. De analyse richt zich op twee niveaus: de manier waarop het heden richting geeft aan het geschiedverhaal, en de invloed van de geschiedkundige methode op de verhouding tussen actualiserend en historiserend geschiedenisonderwijs. Ook Pieter de Bruijn (Erasmus Universiteit Rotterdam) richt zich op educatieve materialen. De Bruijn analyseert materialen ontwikkeld door musea, archieven en andere erfgoedinstellingen in Nederland en Engeland die gericht zijn op een bijdrage aan het geschiedenisonderwijs. De Bruijn vergelijkt dit materiaal met de schoolboeken die in het geschiedenisonderwijs worden gebruikt. Hij kijkt daarbij naar de wijze waarop de afstand tot het verleden vorm krijgt, de narratieve structuur, de aandacht die er is voor historisch redeneren en naar het spanningsveld tussen (de roep om) gemeenschappelijkheid en pluraliteit. Het onderzoek van De Bruijn is net als dat van Klein en Savenije (zie hierna) onderdeel van het vierjarige NWO-project *Heritage Education, Plurality of Narratives and Shared Historical Knowledge*, dat onder leiding van Maria Grever en Carla van Boxtel wordt uitgevoerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Onderzoeken: de docent centraal

In de onderzoeken van Huijgen, Tuithof, Wansink en Klein staat de docent centraal.

Tim Huijgen (Rijksuniversiteit Groningen) werkt aan een

onderzoeksvoorstel over contextualiseren in de geschiedenisles. Aan de hand van observaties wil hij nagaan hoe docenten contextualiseren, welke middelen ze daarvoor gebruiken en of er niveaus in te onderscheiden zijn. Een belangrijk onderdeel van het onderzoek is de ontwikkeling van een instrument waarmee het vakdidactisch handelen van docenten, in dit geval het contextualiseren, beschreven kan worden. Interessant onderzoek in het kader van het nieuwe examenprogramma.

Ook Hanneke Tuithof (Universiteit Utrecht) richt zich op het nieuwe examenprogramma. Zij werkt aan een onderzoeksplan waarin docenten worden gevolgd bij de invoering ervan. Hoe bekwamen zij zich inhoudelijk en didactisch om dat examenprogramma goed te onderwijzen, en welke factoren bevorderen in zo'n vernieuwingsproces de lerende houding van docenten?

Bjorn Wansink (Universiteit Utrecht) werkt net als Tuithof aan een onderzoeksvoorstel gericht op de lerende docent, maar dan de docent in opleiding. Met welke opvattingen en ideeën over geschiedenis komen aanstaande docenten de eerstegraads lerarenopleiding binnen? Hoe denken zij over de oorsprong van historische kennis en de rol van de historicus in het construeren van die kennis? Veranderen die opvattingen in de loop van hun opleiding door de confrontatie met de dagelijkse lespraktijk? En hoe sterk is eigenlijk het verband tussen hun opvattingen over het vak en hun handelen in de klas?

Het onderzoek van Stephan Klein (Erasmus Universiteit Rotterdam) gaat, net als dat van Wansink, over opvattingen van docenten, maar dan met betrekking tot erfgoededucatie. Naast de voordelen van erfgoededucatie (zoals bijdragen aan collectieve identiteit, confrontatie van leerlingen met authentiek materiaal, motivatie van leerlingen) zijn er ook nadelen te noemen. Deze hebben vooral betrekking op de associatie van erfgoededucatie met het bevorderen van de nationale identiteit, wat op gespannen voet zou staan met ruimte maken voor verschillende perspectieven op het verleden. De opvattingen

van docenten en erfgoed-educatoren zijn van grote invloed op hoe er met erfgoededucatie wordt omgegaan. In dit onderzoek worden deze opvattingen door middel van interviews aan het licht gebracht en gekoppeld aan de lespraktijk.

Tot slot noemen we hier het onderzoek van onze Vlaamse buur Pieter Vielfont (Erasmus Hogeschool Brussel), onder begeleiding van Werner Goegebeur en Linda van Looy. Hij onderzoekt hoe het gebruik van grafische, schematische representaties bijdraagt aan het verwerken van een historisch referentiekader door studenten aan de tweedegraads opleiding.

Onderzoeken naar wat leerlingen weten en kunnen

Een klassieker is de klacht dat leerlingen weinig kennis hebben van het verleden. Maar wat weten ze wel? Marc Kropman (Universiteit van Amsterdam) is bezig daarover het nodige in kaart te brengen. Bij leerlingen van verschillende leeftijden en achtergronden gaat hij na welke kennis ze van de Nederlandse geschiedenis in huis hebben, welke betekenis ze aan bepaalde historische onderwerpen geven, en of ze in staat zijn die kennis in

een verhaal te organiseren. En als je al die verhalen op een rij zet, is er dan zoiets als gedeelde kennis aan te wijzen?

Het onderzoek van Albert Logtenberg (Universiteit van Amsterdam) gaat over de vaardigheid van leerlingen in het stellen van historische vragen. Hoe worden vragen opgeroepen bij het lezen van een instaptekst? Welke onderdelen roepen vragen op en welk type vragen zijn dat dan? En welke verschillen treden hier op tussen sterke en zwakke leerlingen? Doel van het onderzoek is

▷ Dit kader staat beschreven in het eerder genoemde artikel 'Historical reasoning: towards a framework for analyzing students' reasoning about the past' (Educational Psychology Review, 2008, 20(2), 87-110).

▷ Zie Vries, J. de, Havekes, H., Aardema, A., & Rooijen, B. de (2004). *Actief Historisch Denken. Opdrachten voor Activerend Geschiedenisonderwijs*. Boxmeer: Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie. En Havekes, H., Aardema, A., Rooijen, B., de & Vries, J. de (2005). *Geschiedenis Doordacht. Actief Historisch Denken 2*. Boxmeer: Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie.

▷ Deze lessenserie 'Nederland als democratie' is ontwikkeld door Carla van Boxtel, Brenda Stam en Jannet van Drie en is in zijn geheel te vinden op <http://home.medewerker.uva.nl/j.p.vandrie/>

meer zicht te krijgen op hoe we leerlingen kunnen prikkelen om vragen te stellen en die vragen in te zetten in de les.

Het onderzoek van Logtenberg is gerelateerd aan het kader dat Carla van Boxtel en Jannet van Drie (eveneens Universiteit van Amsterdam) hebben ontwikkeld om de verschillende componenten van historisch redeneren te beschrijven en onderzoeken, zoals het stellen van historische vragen, contextualiseren, het gebruiken van vakinhoudelijke en structuurbegrippen, het gebruik van bronnen en argumentatie.⁶ Van Boxtel en Van Drie doen op dit moment ook nader onderzoek naar het contextualiseren door leerlingen. Zij vragen leerlingen uit verschillende leerjaren en van verschillende schooltypen om in tweetallen, hardop denkend, een aantal bron-

nen op het vermogen van leerlingen om te contextualiseren. Bijzondere aandacht is er daarbij voor de rol van de nabespreking in het geheel. Hij betreft daar ook de opvattingen van docenten en leerlingen over geschiedenis bij.

Ook in het onderzoek van Jannet van Drie en Carla van Boxtel (Universiteit van Amsterdam) is het effect van groeps- en klassengesprekken op het vermogen tot historisch redeneren een belangrijk uitgangspunt. Voor dit doel is een lessenserie ontwikkeld rond de vraag welke persoon of gebeurtenis de meeste invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de Nederlandse democratie.⁸ In deze lessen wordt door het afwisselen van groepsopdrachten, klassengesprekken en een schrijfopdracht, geprobeerd leerlingen redeneringen te ontlokken over

'Dit type onderzoek richt zich op de praktijk en probeert zicht te krijgen op effecten van verschillende typen opdrachten of lessenseries op het leren van leerlingen'

nen in de tijd te plaatsen. Doel van deze studie is meer zicht te krijgen op de kennis en vaardigheden die leerlingen gebruiken als zij proberen te contextualiseren.

Onderzoeken naar wat werkt in de klas

Wat zijn nu geschikte werkvormen en instructiemethoden om het leren en redeneren over het verleden te bevorderen? Dit type onderzoek richt zich op de praktijk en probeert zicht te krijgen op effecten van verschillende typen opdrachten of lessenseries op het leren van leerlingen, door een casestudie of door een meer experimentele opzet. De onderzoeken van Savenije, Havekes, Van Drie & Van Boxtel en Van Riessen passen in deze opzet.

Het onderzoek van Geerte Savenije (Erasmus Universiteit Rotterdam) is onderdeel van het al genoemde project over Erfgoededucatie. Savenije richt zich op multiculturele klassen (in primair en voortgezet onderwijs) die deelnemen aan een erfgoedproject over een 'gevoelig' onderwerp, zoals de trans-Atlantische slavenhandel of de Tweede Wereldoorlog. In hoeverre is sprake van gedeelde kennis en betekenisgeving? Hoe ervaren leerlingen een bezoek aan het museum of een monument en wat leren ze ervan? Kunnen leerlingen omgaan met verschillende perspectieven op het erfgoed?

Het onderzoek van Harry Havekes (Radboud Universiteit Nijmegen) heeft als doel een wetenschappelijke onderbouwing te vinden voor de werkvormen uit Actief Historisch Denken.⁷ Havekes gaat van een aantal werkvormen, zoals 'welk-woord-weg', na hoe ze uitwerken

historische significantie: wat was nu werkelijk belangrijk, en waarom dan?

Marcel van Riessen (Universiteit van Amsterdam) onderzoekt de rol die rubrics kunnen spelen in het bevorderen van het historisch denken van leerlingen. Hij ziet het

onderscheiden van niveaus van historisch denken in 'leerlingentaal' als fundament voor lessen waarin gericht aan die ontwikkeling gewerkt kan worden. Van Riessen

'Schieten geschiedenisdocenten daar nu iets mee op? Wij denken van wel'

volgt een halfjaar lang klassen waarin met rubrics en een aantal daarbij aansluitende leeractiviteiten gewerkt wordt.

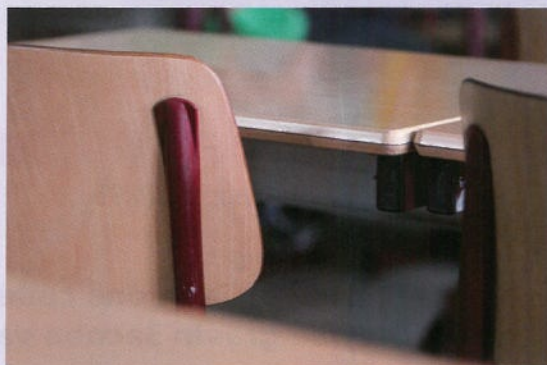
In al deze laatst genoemde onderzoeken wordt niet alleen gekeken naar effecten van bepaalde instructiemethoden op het leren van de leerling, maar ook naar onderliggende leerprocessen, en naar de rol van de docent daarin.

Onderzoek in internationaal perspectief

Plaatsen we dit Nederlandse onderzoek in een internationaal kader, dan valt een aantal zaken op. Allereerst de grote aandacht voor de rol van tijd en contextualiseren. Hoewel het hier volgens velen toch gaat om het hart van het geschiedenisonderwijs, is er internationaal nog maar weinig aandacht voor geweest. De belangstelling voor dit onderzoek is dan ook groot, met name in Engeland. Ook is er veel aandacht voor de docent. Onderzoek naar opvattingen en het leren van docenten staat in een wat langere traditie, maar geschiedenisdocenten kwamen we daarin tot nu toe nauwelijks tegen.

Opvallend is ook het grote aandeel van ontwerp onderzoek. Ingebed in de dagelijkse praktijk wordt, vaak met langlopende interventies, het effect van specifieke werkvormen en instructiemethoden in kaart gebracht. In dit type onderzoek spelen docenten een grote rol: zij voeren de interventies uit en zijn vaak ook betrokken bij het ontwerp ervan. Internationaal gezien wordt er relatief weinig onderzoek gedaan naar effecten van instructie. Vanuit een wetenschappelijk perspectief ligt de kracht van het Nederlandse onderzoek dus in de aandacht voor aspecten van de geschiedenisdidactiek die tot nu toe onderbelicht waren. Maar een sterk punt is toch ook dat de vakdidactiek zich niet loszingt van het brede terrein van algemeen onderwijskundige theorieën, maar die juist gebruikt en toesnijdt op het eigen vakgebied.

In de (bescheiden) vloedgolf aan Nederlands onderzoek blijft een aantal zaken onderbelicht. Wat nog ontbreekt bijvoorbeeld is minutieus onderzoek naar hoe het historisch denken van individuele leerlingen zich in de loop der jaren ontwikkelt. Ook internationaal kom je

dergelijk onderzoek overigens nauwelijks tegen. Opvallend is voorts dat het meeste onderzoek zich richt op de bovenbouw van havo en vwo; vmbo en basisonderwijs komen er tot nu toe bekaaid van af. Dat is verklaarbaar, omdat de meeste onderzoekers afkomstig zijn uit de eerstegraads lerarenopleidingen – maar jammer is het wel, en in toekomstig onderzoek beslist een punt van aandacht.

Onderzoek naar geschiedenisonderwijs zit in de lift. Schieten geschiedenisdocenten daar nu iets mee op? Wij denken van wel. De komende jaren zal het artikelen en proefschriften regenen die in de klas houvast kunnen bieden. Met name in het ontwerp onderzoek worden tal van werkvormen en materialen beproefd die docenten straks naadloos in hun eigen lessen kunnen opnemen.

Interessant is ook dat vele tientallen docenten de komende jaren actief bij het onderzoek betrokken zullen worden. Een aantrekkelijke gedachte is dat zich uit deze groep wellicht een volgende generatie onderzoekers aandient, om voort te zetten wat nu in gang is gezet.

Meer weten of meedoen?

Wie meer wil weten over het besproken onderzoek – bijvoorbeeld of het mogelijk is daar een actieve rol in te spelen – kan terecht op www.ivgd.nl (klik op 'onderzoek'). Ook de contactgegevens van de onderzoekers zelf zijn daar te vinden.

De lessenserie 'Nederland als democratie' is in zijn geheel te vinden op <http://home.medewerker.uva.nl/j.p.vandrie>

ANTHEUN JANSE

EEN PION VOOR EEN DAME.**JACOBA VAN BEIEREN (1401-1436)**

Uitgeverij Balans, Amsterdam 2009), 400 blz., € 24,95.

Een van de weinige vrouwen die in ons collectief geheugen stevig verankerd zit, is de vijftiende-eeuwse gravin Jacoba van Beieren. Toch weten we niet zo veel over haar, behalve dat ze vier keer trouwde, verschillende oorlogen voerde en twee maal op spectaculaire wijze aan haar tegenstanders wist te ontkomen. Maar wie was ze eigenlijk? Wat was haar drijfveer?

Jacoba werd door verschillende historici en literatoren getypeerd als een mooie, charmante en eigenzinnige vrouw die zich moest handhaven in een wereld vol machtsbeluste mannelijke vijanden. Antheun Janse, werkzaam als universitair docent middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit Leiden, neemt in zijn boek afstand van alle wilde verhalen die in de loop der tijd over Jacoba van Beieren (1401-1436) zijn ontstaan. Janse vindt dat Jacoba vooral aandacht verdient vanwege haar historische betekenis. De middeleeuwse vorstin stond op een knooppunt in de vaderlandse geschiedenis, ze speelde een belangrijke rol in het ontstaan van de Bourgondische staat in de Nederlanden. Haar enerverende huwelijksleven kan niet los worden gezien van de overdracht van haar landen, Holland en Zeeland, aan Filips, de hertog van Bourgondië. Naast de historische betekenis van Jacoba heeft Janse getracht haar persoonlijke invloed op de gebeurtenissen vast te stellen. 'Men zag Jacoba doorgaans als een zelfstandig handelende persoon die haar eigen beslissingen nam, soms

weloverwogen, soms spontaan of impulsief. Haar oorkonden en brieven werden gezien als uitingen van haar wil, haar politieke daden als persoonlijkheidskenmerken, alsof zij in haar ambities alleen geremd werd door vorstelijke tegenstrevers die slimmer en gewetenlozer waren dan zij.' Had Jacoba werkelijk invloed op de besluitvorming, vraagt Janse zich af. Of: in hoeverre liet ze zich beïnvloeden door haar familie, de edelen, vertrouwelingen, ambtenaren en hovelingen die altijd in haar directe omgeving aanwezig waren?

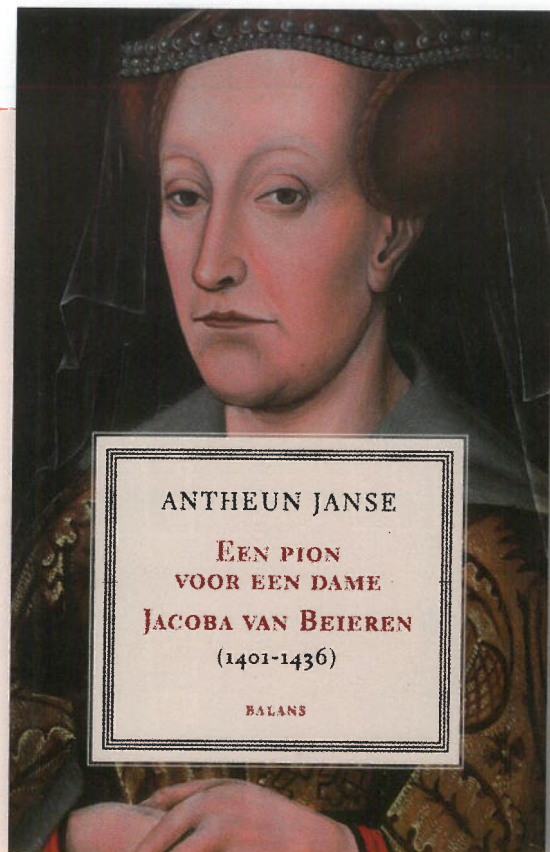
Opgroeien tussen oorlogen

Jacoba was het enige kind van Willem VI, graaf van Oostervant, Henegouwen, Holland en Zeeland, en Margaretha van Bourgondië. Op vijfjarige leeftijd huwde ze de twee jaar oudere Jan van Touraine en het jonge paar verbleef aan het hof van de Jacoba's moeder, waar het bruidspaar samen opgroeide. Jacoba's ouders en de naaste familieleden bepaalden hoe Jacoba's leven zou moeten verlopen. Maar sterfgevallen, machtspolitieke spelletjes,

oorlogen en moordaanslagen gooiden regelmatig roet in het eten. Echtgenoot Jan en vader Willem stierven in 1417 kort na elkaar en als erfgename van haar vaders land veranderde Jacoba's positie, ze werd gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland. Ondanks de gedegen voorbereiding op haar functies als vorstin, was Jacoba niet in staat het bestuur van de graafschappen op zich te nemen. Haar moeder Margaretha nam de leiding en hield de touwtjes stevig in handen, ook al was Jacoba meerderjarig. Margaretha zou Jacoba haar hele leven met raad en daad bijstaan. Het was niet eenvoudig voor het bijna zestienjarige meisje om zich in het complexe politieke schaakspel te handhaven. De Hoekse en Kabeljauwse twisten waren volop bezig en behalve deze partijstrijd bepaalde ook het internationale politieke spel tussen Sigismund, keizer van het Heilige Roomse rijk, en de Bourgondische hertog Filips de Goede de situatie in de Nederlanden. Beiden streefden naar meer invloed in het gebied. Alsof dat niet genoeg was, waren er regelmatig spanningen tussen de koningen

van Engeland en Frankrijk, die de toestand voor Jacoba niet overzichtelijker maakten. Jacoba huwde Jan van Brabant, een zwakke figuur die zo gemakkelijk te beïnvloeden was dat Jacoba door hem de macht verloor over Holland en Zeeland. Beide graafschappen kwamen in handen van haar oom Jan van Beieren. Tijdens deze periode liep het machtsconflict tussen de ambitieuze oom en zijn jonge nichtje parallel aan de strijd tussen de Hoeken en Kabeljauwen. Tegelijkertijd waren er moeilijkheden over Jacoba's inkomsten en het bestuur van Henegouwen, waarbij de hertog van Bourgondië ten slotte werd ingezet om Jacoba tot bepaalde regelingen te dwingen. Jacoba vluchtte naar Engeland om een bondgenoot te zoeken. De Engelse koning Hendrik V was min of meer neutraal en zag voordeel in het huwelijk dat zijn jongere broer met Jacoba sloot. Drie jaar bleef ze in Engeland en in 1424 keerde Jacoba met haar Engelse echtgenoot terug.

zoeksvraag naar de persoonlijke invloed van Jacoba op de politieke ontwikkelingen te beantwoorden. Terecht stelt hij dat vorstinnen uit het verleden, en vermoedelijk geldt dat ook voor hedendaagse koninginnen, 'ondoorgroendelijke wezens [zijn] wier persoonlijkheid schuilt achter een masker van conventies.' Er zijn nauwelijks bronnen van persoonlijke aard overgeleverd. Ook uit bepaalde cruciale periodes uit haar leven, bijvoorbeeld haar verblijf in Engeland, zijn nauwelijks bronnen bewaard gebleven. Het is bijna ondoenlijk te achterhalen wat Jacoba's gedachten en emoties zijn geweest, in haar motieven bestaat geen inzicht, evenmin in de afwegingen die ze maakte bij het nemen van zwaarwichtige besluiten. Aan de hand van bewaard gebleven rekeningen kan wel een goed beeld worden geschetst van het Henegouwse, Hollandse en Brabantse hofleven. De documenten verschaffen informatie over Jacoba's dagelijkse

beperkte mogelijkheden, een redelijk genuanceerd beeld over Jacoba en beschrijft welke speelruimte haar was toegestaan in het politieke circus van de vijftiende eeuw. In de eerste hoofdstukken is het lastig voor de lezer om enigszins greep te krijgen op de (internationale) familierelaties, de dynastieke belangen en de politieke strijd, vaak omdat er nogal wat onder-

'Had Jacoba werkelijk invloed op de besluitvorming?'

De politieke situatie was nog steeds moeilijk en leidde tot de gevangenneming van de vorstin in Gent door Filips van Bourgondië. Jacoba wist te ontsnappen. Pas in 1429 keerde ze terug in Holland, waar ze verliefd werd op Frank van Borssele, een rijke Zeeuwse edelman. Ze trouwde uiteindelijk met hem, maar pas nadat ze al haar gebied en grafelijke macht aan Filips had overgedragen.

Bronnen

Voor Janse moet het een hele klus zijn geweest om zijn onder-

verzorging, haar kleding en de bezoekers en het culturele leven aan het hof. Janse maakt van deze bronnen dankbaar gebruik, evenals van brieven, oorkonden en - in mindere mate - kronieken.

Ondanks de geringe hoeveelheid bruikbare bronnen en zijn ambitieuze onderzoeksvraag is het Janse gelukt een prima boek te schrijven, informatief en boeiend. *Een pion voor een dame* rekent af met de mythevorming rond Jacoba van Beieren. Het geeft, binnen de

linge verbanden bestonden. De toegevoegde stambomen, vooral over de huizen van Beieren en Bourgondië, Jacoba's naaste familieleden, lossen het probleem ten dele op, maar een kort chronologisch overzicht van Jacoba's leven had waarschijnlijk ook enig houvast geboden.

Voor liefhebbers van middeleeuwse geschiedenis is *Een pion voor een dame* een absolute must. Spendeer uw laatste vakantiegeld - mocht er nog wat over zijn - aan de aanschaf van dit boek, u zult er geen spijt van krijgen!

VGN-DIDACTIEKDAGEN

5 EN 6 NOVEMBER 2010

Op 5 en 6 november zal wederom een tweedaagse didactiekconferentie plaatsvinden. Dit jaar hebben we meer verrassingen in ons programma dan ooit! De workshops worden weer gegeven door gedreven workshophouders die de deelnemers kennis laten maken met nieuwe aspecten en lessuggesties.

Uitgangspunt is dat de workshops praktisch, doeltreffend en activerend zijn. Na de workshop zijn de opgedane ideeën zo toe te passen in uw eigen lessen. **Wegens groot succes komt Jan de Vries dit jaar met twee diverse workshops terug op de conferentie.** Ook Wilbert Landman en Tessa de Leur zijn namen die eerder op de conferentie zijn verschenen en ook dit jaar ons nieuwe inzichten zullen geven. De leermiddelenmarkt wordt dit jaar anders aangepakt. **Er zijn niet alleen maar uitgevers aanwezig, maar diverse instanties die klaarstaan met aanvullende lesideeën.**

De avond wordt gevuld door lezingen van **Ernst Verduin** (voor de starters) en **Fik Meijer** (voor de gevorderden). Met hun spraakmakende verhalen zullen zij onze avond vullen. De tweede dag is nog een **verrassing**. Het enige wat we hierbij onthullen is dat de starterende en gevorderde docenten naar een ander locatie gebracht worden om daar de conferentie voort te zetten.

Is uw interesse gewekt? Neem de programma's (www.vgnkleio.nl) eens door om uzelf te overtuigen dat dit een conferentie is die veel aan bijscholing bijdraagt en meld u aan!

Datum: 5 & 6 november 2010

Plaats: Landgoed Huize Bergen te Vught

Kosten starters: lid € 195,-, niet-lid € 245,-

Kosten gevorderden: lid € 295, niet-lid € 345,-

In de prijs zijn eten, drinken, overnachting, certificaat inbegrepen. De conferentie is bedoeld als bijscholing. Voor bijscholing worden de scholen door de overheid gefinancierd. U kunt als docent op uw school aanspraak maken op deze financiering.

AANMELDING

Via de aanmeldingsformulieren op www.vgnkleio.nl. Stuur deze (ingevuld) op naar vgndidactiek@gmail.com.

Robin Hood: outlaw redt de kroon

Ridley Scott vond het eerste script voor *Robin Hood* veel te voorstelbaar. Hij wilde een nieuw verhaal en had een spektakelfilm in de trant van *Gladiator* in gedachten. Het resultaat is een *prequel* waarin Robin de Engelse kroon redt en de Magna Carta presenteert. Aan het eind van het liedje verklaart de jaloerse koning Jan zonder Land hem vogelvrij. Robin trekt zich terug in Sherwood Forest en de legende begint. Feitelijk gezien klopt er nauwelijks iets van, maar toch biedt de film meer dan louter vermaak.

DAAN SCHUIJT

Het plot: Robin is met Richard Leeuwenhart mee op kruistocht. Als Richard op de weg terug sneuvelt, snellen Robin en enkele makkers (onder andere Little John) voor de troepen uit naar Engeland om het slechte nieuws aan de koningin-moeder, Eleonora van Aquitanië, over te brengen. En passant veroveren zij Richards kroon uit de handen van Franse delegatie die ook op weg naar Engeland was om de troon op te eisen. Bij aankomst benoemt Eleonora Richards jongere broer John, het zwarte schaap van de familie, tot koning. De Franse intriganten geven niet op en proberen een wig te drijven in de eenheid van het koninkrijk. Zij zetten John aan om de autonomie van de noordelijke landsdelen met harde hand in te dammen. Het platbranden van steden en dorpen moet de noorderlingen dwingen de hoge belastingen te betalen die John eist. Wanneer dit tot een opstand van de noordelijke baronnen leidt, moet John zijn leger erop af

sturen. Dat maakt de weg voor de Fransen vrij om via Normandië de oversteek te wagen en de Engelse kroon te kapen. Robin heeft zich ondertussen op het domein van de hoogbejaarde Walter Loxley gevestigd. Hij heeft er het zwaard van de zoon des huizes afgeleverd, *sir* Walter neemt Robin als nieuwe zoon aan en hij ontmoet er Marion. Het heft van het zwaard bevat een inscriptie die Robin doet herinneren aan zijn eigen vader die ooit een verbond tussen edellieden sloot om eenheid en democratie in Engeland te smeden (Magna Carta). Robin gaat als afgevaardigde van Loxley naar het overleg van edellieden en de koning om te bepalen wat er moet gebeuren. Robin weet de vergadering ervan te overtuigen dat er een Franse afleidingsmanoeuvre gepleegd is en dat zij gezamenlijk, onder aanvoering van de koning, de Fransen moeten verslaan. De edellieden stemmen toe, als de koning belooft de Magna

De geluidseffecten laten je bijna denken dat je op het strand staat toe te kijken, terwijl de Engelsen en Fransen elkaar te lijf gaan.

Carta te ondertekenen. Op het slagveld is John een slechte strijder, terwijl Robin de ene na de andere Fransman afslacht. Na de veldslag scanderen de edellieden zijn naam. Dat zet kwaad bloed bij koning John, die daarop weigert de Magna Carta te ondertekenen en Robin

zijn historici overigens redelijk eensgezind over het feit dat Robin een *yeoman* was: een moeilijk te vertalen titel voor iemand die zich op de sociale ladder tussen de burgerij en laagste edellieden bevond. Zijn thuisbasis zou Sherwood Forest kunnen zijn, maar ook

elkaar en maakten in 2000 de film *Gladiator*. Producent Brian Grazer was duidelijk in zijn plannen over een nieuwe Robin Hood-film: die moest de *blockbuster* van tien jaar geleden evenaren als het om spektakel gaat. Hoogstwaarschijnlijk dacht Scott terug aan het onderzoek dat hij gedaan had voor *Kingdom of heaven* (2005). Dat verhaal draait om de slag bij Jeruzalem tijdens de derde kruistocht (1189 – 1192), aan-gevoerd door koning Richard (Leeuwenhart) I van Engeland en Philips II van Frankrijk. Zowel in het Beloofde Land als op de weg terug doen zich allerlei intriges voor tussen de twee vorsten en de meegereisde edellieden. Scott bladerde voor zijn nieuwe film de geschiedenisboeken nog eens door. Hij vlocht enkele sappige

'En passant verovert Robin de kroon die de Fransen gestolen hadden'

vogelvrij verklaart. Robin trekt zich terug in Sherwood Forest, van waaruit de legende begint.

De legende van Robin Hood

Al sinds de zestiende eeuw bestaat het beeld van Robin als trouwe volgeling van Richard Leeuwenhart, maar wetenschappers twijfelen of dat klopt. De vroegste ballades over de boogschutter dateren van de dertiende of veertiende eeuw en zouden verwijzen naar vorsten uit die tijd, zoals Edward III. Bovendien is Robin niet zonder meer de sympathieke *outlaw* die steelt van de rijken en geeft aan de armen. Tot in de zestiende eeuw maken zelfs parlementsleden elkaar uit voor Robin Hood: een gewelddadige struikrover die zelf geen geld heeft en dan het bezit van onschuldige mensen (niet alleen rijken) opeist. Momenteel

Barnsdale wordt vaak genoemd. Een mogelijke geboorteplaats is Loxley. De *merry men* zoals Little John en Friar Tuck zijn er in de loop van de tijd bij verzonnen door troubadours en toneelspelers.

Scotts eigen legende

Ridley Scott en Russel Crowe werkten vijfmaal eerder met

anekdotes en feiten aan elkaar en plaatste Robin Longstride (en niet Hood) in het midden van het web om alles aan elkaar te knopen. En het beoogde spektakel spat vrijwel letterlijk van het scherm.

Maid Marion, King John en Godfried blijven vrijwel onbeschreven bladen.

In de klas

Ondanks het feit dat Scott de geschiedenis een beetje helpt

'Je hoort de pijn in de hals van koning Richard verdwijnen'

Je hoort de pijn in de hals van koning Richard verdwijnen, het zwiepen van de katapulten met vuurbommen geeft je een idee van de immense kracht van dat wapentuig, het klotsende water, schreeuwen van strijders, kletteren van de zwaarden en afschieten van de pijlen laten je bijna denken dat je op het strand staat toe te kijken, terwijl de Engelsen en Fransen elkaar te lijf gaan. De computeranimaties van Londen in de twaalfde eeuw zijn prachtig om te zien. Ondertussen is ook aan de details gedacht: schuimende kroezen bier in de Middeleeuwse herberg en op zwaard kauwende honden voor de schouw.

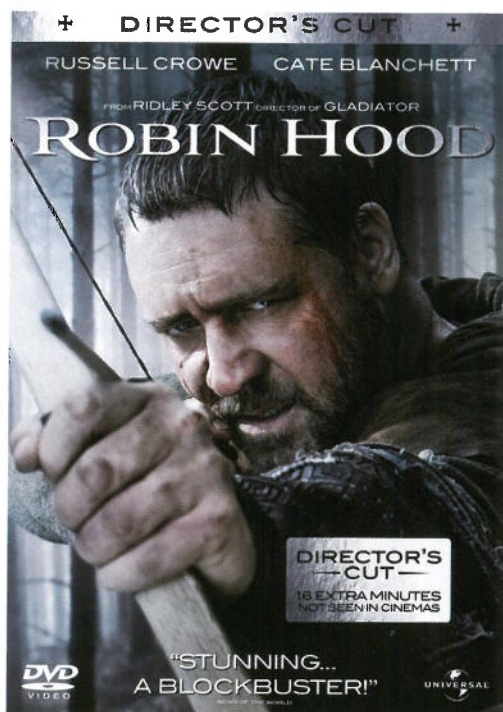
Scott begon zijn carrière als regisseur van commercials. Als geen ander weet hij binnen enkele seconden een bepaalde sfeer te scheppen en een boodschap over te brengen. Dat er simpelweg geen tijd is om een karakter verder uit te werken, lijkt Scott als erfenis uit zijn begintijd te hebben meegenomen. Het meest diepgravend is het blootleggen van Robins relatie met zijn overleden vader: het komt neer op het doorgeven van een familiemotto en de herinnering aan de Magna Carta.

en vooral veel flitsende beelden toont, is *Robin Hood* toch in de klas te gebruiken. Het conflict tussen de Fransen en Engelsen dat in de film centraal staat, biedt genoeg mogelijkheden om bij de tijdvakken drie (monniken en ridders) en vier

Daarnaast laat deze film de complexiteit van het feodale systeem goed zien. De Engelsen hebben door veroveringen

en slim trouwen (de vader van Richard met Eleonora van Aquitanië) landsdelen in Frankrijk van de vorst aldaar in beheer. Als de Engelse koning sterft meent de Franse vorst, als opperheer van de Engelse Koninklijke familie, over de opvolging te kunnen beschikken. Dan is er nog de strijd tussen centraal bestuur door de Engelse koning en de autonomie van de (noordelijke) regio's, de mislukte invoering van de Magna Carta als bijbel der constituties en het dagelijks leven in een middeleeuws dorpje. Eventueel zou je de derde kruistocht, de gezamenlijke onderneming van Richard Leeuwenhart en Filips II Augustus, met alle religieuze politieke verwickelingen van dien, voorafgaand aan de film kunnen behandelen.

(steden en staten) als illustratie te gebruiken. Om te beginnen leent de film zich voor een feit-en-fictie opdracht, zodat de leerlingen inzicht krijgen in de verhoudingen tussen de karakters en weten of deze daadwerkelijk bestaan hebben.

De film is een *prequel*, en gaat over Robin Hood voordat de legende begint.

De discutabele geboorte van Indonesië

WAT ER IN 1945 EN 1949 GEBEURDE EN WAT DAAROVER IN SCHOOLBOEKEN STAAT

Op 17 augustus jl. vierde de staat Indonesië zijn vijfenzestigste verjaardag. Sinds de Nederlandse erkenning in 2005 van deze onafhankelijkheidsdatum leek het erop dat er in Nederland overeenstemming was bereikt over de beeldvorming over dit verleden. Maar zowel in kranten als in schoolboeken staan nog steeds, bewust of onbewust, onjuistheden.

Tom van der Geugten is lerarenopleider en educatief auteur.

Proclamatie-monument in Jakarta.

Voor Indonesiërs is de *proklamasie* op 17 augustus 1945 de belangrijkste gebeurtenis uit hun geschiedenis. Vanaf toen bestond er een Indonesische staat. Veel Nederlanders beschouwen de overdracht van de soevereiniteit, het hoogste staatsgezag, op 27 december 1949 in Amsterdam als de belangrijkste gebeurtenis in het Indonesische dekolonisatieproces. Vanaf toen was de kolonie er niet meer (afgezien van Nieuw-Guinea). In 1995 lag de kwestie nog zo gevoelig dat koningin Beatrix niet op, maar kort na 17 augustus een staatsbezoek aan Indonesië bracht. Haar deelname aan de viering van de onafhankelijkheid van de voormalige kolonie zou te gevoelig zijn voor met name de veteranen. Daar was de Nederlandse regering toen nog niet aan toe. De wijziging in het beleid kwam tien jaar later. Op 15

augustus 2005 verklaarde minister van Buitenlandse Zaken Bot, voorafgaand aan de herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog bij het Indisch monument in Den Haag: 'Om de relatie tussen Indonesiërs en Nederland verder te intensiveren is het behulpzaam om wat er nog resteert aan oud zeer weg te nemen.' Over zijn direct daarop volgende deelname aan de viering op 17 augustus in Jakarta vervolgde hij: 'Ik zal met steun van het Kabinet aan de mensen in Indonesië duidelijk maken dat in Nederland het besef bestaat dat de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië de facto al begon op 17 augustus en dat wij, zestig jaar na dato, dit feit in politieke en morele zin aanvaarden'. Later zei Bot nog: 'Er is op 17 augustus 2005 een streep gezet onder een pijnlijke episode van het dekolonisatieproces.'¹

Feiten en beeldvorming

Wat zijn de historische feiten rondom de jaartallen 15 en 17 augustus 1945 en 27 december 1949 en hoe kunnen deze het beste worden verwoord? Om deze vraag te beantwoorden maak ik dankbaar gebruik van de recente publicatie *De garoeda en de ooievaar* van Herman Burgers (zie ook de boekbespreking in deze Kleio).² Over 17 augustus 1945 schrijft hij: '... twee dagen na de capitulatie van Japan riepen Indonesische nationalisten de onafhankelijkheid van Indonesië uit; één dag later stichtten ze de Republiek Indonesië met Soekarno en Hatta als president en vice-president.'

In feite was er een onafhankelijke republiek, maar was deze er ook volgens het recht (de jure)? In discussies

over deze vraag wordt vaak verwezen naar het verdrag van Linggadjati, waarvan de concepttekst uit 1946 luidt:

'De Nederlandse regeering erkent de regeering van de Republiek Indonesië als de facto uitoefenende het gezag over Java, Madoera en Sumatra. De door de geallieerde of Nederlandse troepen bezette gebieden zullen geleidelijk, door wederzijdsche samenwerking, in het republikeinse gebied worden ingevoegd. (..) De Nederlandse regeering en de regeering van de Republiek Indonesië werken samen tot de spoedige vestiging van een soevereine, democratische staat op federatieve grondslag, genaamd de Verenigde Staten van Indonesië. De Verenigde Staten van Indonesië zullen omvatten het geheele grondgebied van Nederlandsch-Indië.'

Het verdrag van Linggadjati werd in 1947 door beide regeringen getekend, maar niet goed uitgevoerd. Het mag niet gezien worden als een Indonesische erkenning van de Nederlandse soevereiniteit, noch als een Nederlandse erkenning de jure van de Republiek Indonesië. Dat laatste bleef uit tot 1949; intussen probeerde Nederland de zaak met geweld op te lossen. Vanaf eind 1945 herstelde Nederland zijn koloniale gezag stap voor stap in een groeiend deel van Indonesië, deels ten koste van het grondgebied dat de Republiek Indonesië onder haar gezag had gebracht.

Indonesië

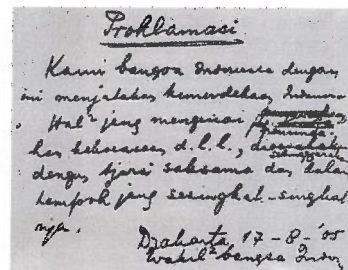
Een van de gevolgen van 'Linggadjati' was de wijziging in 1948 van de Nederlandse grondwet, waarin de koloniale status van Nederlands-Indië was vastgelegd. Hierbij werd bepaald dat de term '(Nederlands-)Indië' werd

schreef minister-president Beel een brief aan 'de president van de Republiek Indonesia'. Tijdens de Rondetafelconferentie in Den Haag (23 augustus tot 2 november 1949) werd het Charter van de Soevereiniteitsoverdracht opgesteld, met als artikel 1: 'Het Koninkrijk der Nederlanden draagt de volledige soevereiniteit over Indonesië onvoorwaardelijk en onherroepelijk over aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië en erkent deze mitsdien als een onafhankelijke en soevereine Staat.' Tot zover de historische feiten waarmee een diversiteit aan beeldvorming over de totstandkoming van Indonesië mogelijk is, maar niet onbepakt.

De geboorte van Nederland

Staten komen meestal in stappen tot stand. In 2008 riepen Kosovaren bijvoorbeeld de onafhankelijkheid van de Servische provincie Kosovo uit. In juli 2010 verklaarde het Internationaal Gerechtshof dat deze onafhankelijkheidsverklaring niet in strijd was met het internationaal recht. Op dat moment hadden 69 landen Kosovo erkend, waaronder de VS en 22 van de 27 EU-landen. De regering van Servië verklaarde dat het Kosovo 'nooit' zou erkennen.³

De totstandkoming van Indonesië is goed vergelijkbaar met die van Nederland. Spanje erkende de Nederlandse Republiek formeel bij de Vrede van Munster in 1648, maar had dit in feite al eerder gedaan, zoals bij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621). Op www.histoteek.nl vond ik onder de titel: 'De vrede van Munster (1648): Nederlands geboortjaar' het volgende: 'In 1581 was de acte van verlating aangenomen. Nederland werd

De tekst van de proklamasi geschreven door Soekarno op 17 augustus 1945. "Wij, het volk van Indonesië, verklaren hierbij dat Indonesië onafhankelijk is ..." Zo liet Indonesië de wereld weten dat Nederlands-Indië geen kolonie meer was en voortaan Indonesië heette.

Moesson 54e jg. nr. 8 (2010).

Burgers, Herman, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden 2010). Het volgende is ontleend aan of gebaseerd op pp. 355, 484, 485, 503, 521, 522, 581, 625, 631 en 666.

NRC-Handelsblad, 23 juli 2010.

www.histoteek.nl, geraadpleegd 21 juli 2010.

www.wikipedia.nl, geraadpleegd 21 juli 2010.

'Deelname aan de viering van de onafhankelijkheid van de voormalige kolonie zou te gevoelig zijn voor met name de veteranen'

vervangen door 'Indonesië'. Hierdoor stond bijvoorbeeld de afkorting KNIL tot de opheffing ervan in juni 1950 voor 'Koninklijk Nederlands-Indonesisch Leger'. Heel verwarrend was dat de Nederlandse kolonie van september 1948 tot 27 december 1949 niet meer 'Nederlands-Indië' heette, maar 'Indonesië'.

Bij het begin van 'het tweede Nederlandse offensief' - in plaats van 'politionele actie' zoals Burger het noemt - werden Soekarno en Hatta door Nederlandse soldaten gevangen genomen (19 december 1948). De daaropvolgende druk van de VN en de Verenigde Staten leidde tot een Nederlandse koerswijziging. Al op 28 januari 1949

onafhankelijk'. Wikipedia vermeldt dat het Plakkaat van Verlatinghe gezien kan worden als 'de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring'.⁴

In zijn recente handboek *Een kennismaking met de Nederlandse geschiedenis* (2010) schrijft Bejczy onder de titel 'De stille geboorte van de Republiek': 'Aan het eind van 1587 keerde Leicester naar Engeland terug. (..) De Republiek der Verenigde Nederlanden was daarmee een feit, al is de republiek nooit als zodanig uitgeroepen'.⁵ In *Oriëntatie op geschiedenis* (2008) schrijven Van Riessen c.s. onder de titel: 'De geboorte van de Republiek': 'De Opstand leidde in 1588 in de noordelijke gewesten tot

EEN BESCHRIJVING IN EEN SCHOOLBOEK ZONDER ONJUISTHEDEN

▷ Van Riessen, Marcel e.a. (red.), *Oriëntatie op geschiedenis. Basisboek voor de vakdocent* (Assen 2008), p. 215.

▷ Van der Geugten, Tom, 'Twee kanten van een verhaal', in *Kleio* 36e jg. nr. 8 (1995).

▷ Van der Geugten, Tom, "'Indië of 'Indonesië'? What's in a name?', in *Kleio* 42e jg. nr. 1 (2001).

▷ Burgers, p. 207.

'Op 15 augustus 1945 was de Tweede Wereldoorlog afgelopen. (...) Na de Japanse capitulatie riep hij (Soekarno) op 17 augustus 1945 de Republiek Indonesië uit, maar Nederland weigerde de proclamatie te accepteren (...) De Amerikanen dwongen Nederland de Indonesische onafhankelijkheid te accepteren. Op 27 december 1949 ondertekende koningin Juliana in het Paleis op de Dam in Amsterdam de soevereiniteits-overdracht.'

Geschiedenis Werkplaats 3, 2009, p. 80

het ontstaan van de Republiek der Verenigde Nederlanden'.⁶ Opvallend is dat de Vrede van Munster en de formele Spaanse erkenning niet worden genoemd in dit *Basisboek voor de vakdocent*. Het is begrijpelijk als Nederlandse auteurs er bewust of onbewust voor kiezen om de feitelijke onafhankelijkheid van de Nederlandse staat te benadrukken en de formele Spaanse erkenning ervan te verdoezelen - zo werkt etnocentrisme - maar ik vind het niet correct.

Dekolonisatie in schoolboeken

In 1995 schreef ik een artikel in *Kleio* over de dekolonisatie in Nederlandse en Indonesische schoolboeken sinds de jaren 1960.⁷ Ik stelde vast dat Nederlandse

rol in het conflict. Ik constateerde dat een meerderheid van de boeken zowel 'het uitroepen van de onafhankelijkheid' in 1945 als 'het overdragen van de soevereiniteit' in 1949 behandelen. Een minder zorgvuldige voorstelling van zaken trof ik bijvoorbeeld in *Andere tijden* (1992), dat zwijgt over de gebeurtenis en datum van 17 augustus 1945, maar wel vermeldt: 'Uiteindelijk gaf Nederland toe, in 1949 kreeg Indonesië onafhankelijkheid'.

In een ander artikel in *Kleio* (2001) van mijn hand over de etymologie van de begrippen 'Indië/Indisch' en 'Indonesië/Indonesisch' en van het gebruik ervan, met name in schoolboeken, betoogde ik dat het Westerse

'Het gebruik van 'Indiër' is ongewenst omdat het in Indië nauwelijks is gebruikt voor Indonesiërs en Indo-Europeanen'

boeken meestal ruim en kritisch aandacht schenken aan zaken die aan de Nederlandse kant van het Nederlands-Indonesische conflict hebben gespeeld; de Indonesische kant van het verhaal werd echter summier en nogal eens negatief belicht. Auteurs hadden in de loop der tijd afstand genomen van het Nederlandse beleid en meer begrip getoond voor de Indonesische

begrip 'Indië' gebruikt dient te worden voor het gebied onder Nederlandse heerschappij ('Nederlands-Indië'), dus ook in de eeuwen toen dit koloniale gebied zijn uiteindelijke omgang nog niet had bereikt.⁸ Het is wetenschappelijk aanvaard om 'Indonesië' als geografisch begrip te allen tijde te gebruiken voor het huidige grondgebied van de staat Indonesië. Voor de autochtone bevolking van dit gebied is het verantwoord om altijd te spreken van 'Indonesiërs', de naam die zij zichzelf gaven in de Eed van de Jeugd tijdens het Indonesisch Jeugdcongres in Batavia in 1928: 'Wij zonen en dochters van Indonesië erkennen één vaderland te hebben, Indonesië. Wij zonen en dochters van Indonesië erkennen één volk te zijn, het Indonesische volk. Wij zonen en dochters van Indonesië aanvaarden de eenheidstaal: het Indonesisch'.⁹

Gebruik van 'Indiër' is ongewenst omdat het in Indië nauwelijks is gebruikt voor Indonesiërs en Indo-Europeanen - de dikke Van Dale vermeldt 'verouderd' bij die betekenissen - en omdat het de naam is van mensen in en afkomstig uit India. Het begrip 'Indisch' verwijst als geografisch begrip meestal naar de kolonie, als sociaal-cultureel begrip slaat het op de koloniale mengcultuur en de dragers daarvan: de Indische Nederlanders.

Paspoort van de vader van de auteur, afgegeven te 'Batavia' op 8 mei 1948 en voorzien van een 'Visum voor de reis naar Indonesië' op 28 juli 1949 (coll. Tom van der Geugten).

In 2005 woont minister Ben Bot de onafhankelijkheidsverklaring op 17 augustus voor het eerst namens Nederland bij. Hij verklaart: "With the support of the Dutch government I will impress upon the Indonesian people that the Netherlands understands that de facto independence started on August 17, 1945 and that we – 60 years after the fact – accept this fact generously in a moral and political sense."

Beeldvorming in schoolboeken

Wat leren leerlingen in het voortgezet onderwijs over de gebeurtenissen in 1945 en 1949? Om deze vraag te beantwoorden heb ik een aantal recente methodes geschiedenis voor de onderbouw bekeken en vastgesteld dat een deel van de boeken een beschrijving bevat die overeenkomt met de historische feiten. Ze tonen aan dat een correcte beschrijving in weinig woorden goed mogelijk is (zie kader). In een flink aantal boeken vond ik echter diverse onjuistheden, waarbij het vaak ging om de bewering dat de staat Indonesië pas in 1949 zou zijn ontstaan (zie kader). Zo is er ook een boek waarin het begrip 'Indonesiërs' vóór 1949 krampachtig wordt

vermeden door te schrijven over 'inheems nationalisme' en 'de guerilla-acties van de aanhangers van Soekarno'.¹⁰ Is ook hier sprake van ethnocentrisme door bewust of onbewust de formele Nederlandse erkenning te benadrukken in plaats van het feitelijke ontstaan van de Republiek Indonesië?

Met dit artikel heb ik een bijdrage willen leveren aan juiste beeldvorming over de Indonesische dekolonisatiegeschiedenis, in de hoop dat educatieve auteurs er beter over gaan schrijven, leraren er beter les over gaan geven en journalisten er minder fouten over maken.

ENKELE BESCHRIJVINGEN MET ONJUISTHEDEN (ONDERSTREEPT)

'Na deze oorlog werd Indonesië weer een kolonie van Nederland. (...) In 1949 werd het land onafhankelijk. Sukarno werd president van de Republiek Indonesië.

Indigo bk 2, 2004, p. 76

'Als de Japanners uit Indië vertrekken, willen sommige Indiërs zelf hun land gaan besturen. (...) Een van de leiders, Soekarno, roept de onafhankelijkheid uit. Voortaan zal Nederland geen macht meer hebben in Indonesië, zoals Nederlands-Indië vanaf die dag heet.

Feniks 2 kgt, 2008, p. 93

'De Japanners gaven zich pas over op 2 september 1945 (...) Toch moest Nederland in 1949 onder druk van de Verenigde Staten de onafhankelijkheid van de kolonie erkennen en ontstond de staat Indonesië.'

Columbus 2 th, 2010, p.75 en 96.

Postzegels van Nederlands-Indië (let op het jaartal) en de Republiek Indonesië (coll. Tom van der Geugten).

Pharos Tweede Fase vwo, 2007.

AART NOORDZIJ, *DYNASTIE, LAND EN IDENTITEIT IN DE LATE MIDDELEEUWEN. WERKEN GELRE 59.*
(VERLOREN: HILVERSUM 2009), 368 BLZ., € 39,90.

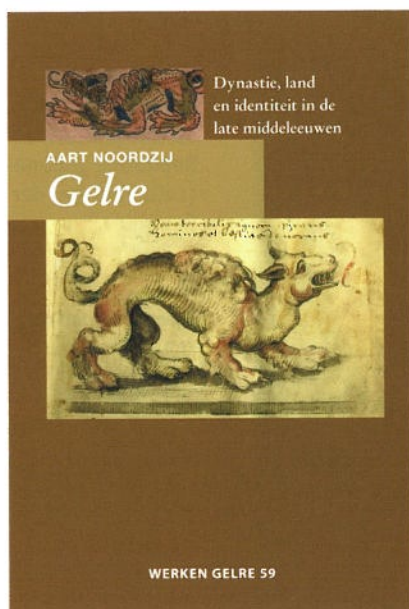
Graaf Reinald I was getrouwd met de dochter van de hertog van Limburg. Toen zijn schoonvader in 1280 was gestorven, meende Reinald dat hij aanspraak kon maken op het hertogdom. Maar ook Jan I van Brabant had zijn zinnen op Limburg gezet. Een oorlog was het gevolg. Deze Limburgse successieoorlog werd uiteindelijk in 1288 even ten noorden van Keulen in de slag bij Woeringen beslist. De Gelderse graaf en zijn bondgenoten werden verslagen door een coalitie onder leiding van de hertog van Brabant en Reinald zelf werd gevangengenomen. Om de enorme schuldenlast, waarmee hij na de oorlog geconfronteerd werd, af te kunnen lossen was hij gedwongen zijn graafschap te verpanden aan de graaf van Vlaanderen. Pas door een buitengewone bede, opgebracht door de steden en edelen van Gelre, kwam een einde aan de verpanding. Dit

was de eerste keer dat deze bijzondere belasting werd geheven en dat steden en edelen gezamenlijk opkwamen voor hun *gemene land*. Reinald ondertussen was na zijn vrijlating in de ban gekomen van eindtijdverwachtingen en keizer-

profetieën. Het laatste tijdperk voor de terugkeer van Christus zou zijn aangebroken. Een periode die, zo meende hij, gekenmerkt zou worden door spirituele zuiverheid en apostolische armoede, waarin een speciale rol was weggelegd voor bedelorden als die van de franciscanen. Als de keizer met een kruisridderleger naar Jeruzalem zou trekken om van daar uit een universeel, christelijk rijk te stichten, zou het tijdperk van de Geest beginnen. En Reinald wilde zich daar volledig voor inzetten. Onder de aanroeping van de heilige drie-eenheid stichtte Reinald twee nieuwe steden, Staveren en Mons Dei (stad Gods, het latere Hattem), een hospitaal en een gemeenschap van theologen. Bovendien liet hij zich zelf en zijn land onder speciale bescherming van de paus plaatsen. Dit alles ter voorbereiding op Reinalds kruisvaart. Zo moesten Staveren en het hospitaal in Hattem de graaf steunen als hij op kruistocht was. Zover is het echter nooit gekomen, Reinald is niet op kruistocht gegaan. Met zijn religieus geïnspireerde beleid heeft hij nadrukkelijk gebroken met de politiek van zijn voorganger. Die had stadsverheffingen benut om zijn gezag uit te breiden ten kosten van edelen, gebruikmakend van de spanningen die waren ontstaan tussen de gemeenschappen van koop- en handwerkslieden en domeinheren. Noordzij beschrijft in zijn proefschrift de ontwikkeling en de relatie tussen de Gelderse politieke

gemeenschap en de Gelderse identiteit. De Gelderse graven (vanaf 1339 hertogen) moesten opereren binnen een sociaal-politieke structuur die eerst gevormd werd door een netwerk van de rond hem gegroepeerde lokale elite en die later geleidelijk overging in een netwerk dat zich rond het idee van een gemeenschappelijk territorium gevormd had. Tegelijkertijd ging zich uit de losse verzameling van goederen, rechten en personen rond de graaf een territorium vormen en ontstond bij de elite van edelen, ministerialen (ridders) en stedelijke gemeenschappen het besef dat zij met Gelre een gemeenschappelijk belang had. Vanaf de veertiende eeuw wilden daarom de steden en de ridders ook meer invloed op het bestuur van het *gemene land*. Maar dit is zeker geen rechtlijnige ontwikkeling geweest, zoals uit het verhaal van Reinald wel blijkt. En ook geen proces dat zonder conflicten verliep, want over de toestemming voor de bijzondere beden ontstond in de veertiende eeuw regelmatig onenigheid tussen de landsheer en met name de steden, maar ook wel tussen de steden onderling. Inzet was steeds zeggenschap over het bestuur en de besteding van het door de bijzondere beden opgebrachte geld. Die belangentegenstelling bereikte in de zestiende eeuw onder Filips II haar hoogtepunt. Maar toen zat de Gelderse geschiedenis al weer in een volgende fase.

Hans Pols

MARTIN HEIDEGGER, *DE OORSPRONG VAN HET KUNSTWERK*. (BOOM: AMSTERDAM 2009), 104 BLZ., € 8,95.

Harry Mulisch schrijft ergens dat een schrijver iemand is voor wie het woord zoveel weegt als een kiezelsteen op Jupiter. Filosofen noteren hun gedachtesystemen in taal, en vaak in loden taal – zwerfkeien op Saturnus. Als Martin Heidegger op zoek gaat naar 'de oorsprong van het kunstwerk' stelt hij al snel vast dat een kunstenaar kunstenaar is dankzij het kunstwerk dat hij maakte – de oplettende lezer merkt op dat hier een logische knoop zit van het type 'kip-ei of ei-kip?' Denker die hij is neemt Heidegger zijn lezer mee in een gedachtegang die de essentie zoekt achter beide: hij vraagt wat Kunst is. Kunst, jawel meneer: dat is een stuk muziek, een plastiek, een kathedraal, een gedicht, een schilderij. De filosoof weegt zijn taal als middel om over de werkelijkheid te spreken; het zijnde en het wezen worden onderscheiden, en de mens blijkt tegelijkertijd te leven in een wereld en op de aarde, en aarde en wereld bestaan niet zonder elkaar maar ze kunnen en moeten wel onderscheiden worden. Het ligt niet op het pad van deze recensent om een volko-

men duiding te schrijven van deze tekst. Nog afgezien van het feit dat een filosofische tekst naar zijn aard zichzelf verklaart (zoveel mogen we verwachten van zijn Saturnische karakter), Hans-Georg Gadamer, een van de beroemdere leerlingen van Heidegger, heeft zich al van de taak gekwetend om een inleiding bij *De Oorsprong* te schrijven waarin hij ontstaansgeschiedenis en werking van de tekst toelicht. Die inleiding gaat in deze uitgave vooraf aan de tekst van de meester.

De Oorsprong vraagt oplettendheid en abstraherend talent van zijn lezer, maar soms geeft Heidegger een zeer concreet voorbeeld van de betekenis (werking) van een kunstwerk. Beroemd is het eerste voorbeeld dat hij uitgebreider bespreekt, een schilderij van een stel boerenschoenen van de hand van Vincent van Gogh. De beperkte voorstelling geeft bijna geen informatie, de kijker weet niet waar de schoenen staan, en toch roepen de schoenen een wereld op: de vrouw die ze dag in dag uit draagt, voor wie je hoopt dat ze de schoenen zo min mogelijk

voelt, want dan zijn het goede schoenen, de landweg, de klei van de akker. Verderop staat de denker met zijn lezer in Griekenland voor een tempelruïne. Die tempel maakt de beschouwer bewust van de grond waarop hij staat, haar situering in de ruimte bepaalt een goddelijk domein, 'het staat daar en weerstaat de storm die eroverheen raast en toont zo pas de storm zelf in al zijn geweld'; zelfs voorbijlopende dieren krijgen reliëf door de aanwezigheid van de tempel.

Hoe concreter, zou deze recensent willen fluisteren, hoe beter. De schrijver Heidegger neigt soms naar die heerlijke Duitse traditie van schitterende beelden, messcherpe woorden. De filosoof Heidegger is wat hij is, voer voor filosofen.

Siward Tacoma

WOLFGANG LEONHARD, *KANTTEKENINGEN BIJ STALIN*. (SPECTRUM: UTRECHT, 2009), 156 BLZ., PRIJS € 19,99.

Om een boekje over de grootste Sovjetdictator *Kanttekeningen bij Stalin* te noemen, is lef nodig. Of een flink portie naïviteit. Want iedereen zal het werkje vergelijken met Sebastian Haffners meesterwerk over de Duitse dictator, dat overigens ook geen pil is;

Kanttekeningen bij Hitler telt ook maar 246, overigens dichter bedrukte, bladzijden. Voor alle duidelijkheid: de kanttekeningen van Leonhard zijn de kanttekeningen van Haffner niet. Want waar de eerste vooral aan de buitenkant van 'zijn' dictator blijft – het gaat

hem vooral om de daden van Stalin – daar is de laatste in staat gebleken door te dringen in het wezen van de nazileider. Hij maakte daarmee, en Geert Mak schreef het treffend, 'de kortste en beste beschrijving van leven, werk en pathologie van Adolf Hitler'.

Is *Kanttekeningen bij Stalin* daarmee een overbodig werkje geworden? Niets is minder waar, want hoewel er veel over Stalin bekend is en nog meer over hem is geschreven, wordt dat nergens zo bondig gedaan als door Leonhard. Cruciaal voor Stalins machts-greep is geweest het verborgen blijven van het zogenaamde testament van Lenin. Want daarin had Lenin zijn kameraden voorgesteld Stalin in de partijtop te vervangen door iemand die 'toleranter, loyaler en beleefder' was. Maar de kameraden waren meer beducht voor de machts-honger van Trotski, dan voor de wreedheid van Stalin. En dus bleef het testament van Lenin, ondanks de pogingen van zijn weduwe de laatste wil van haar man uit te voeren, en tot afgrijzen

van Trotski, na een hoofdelijke stemming in het Centraal Comité verborgen voor de gewone partijleden en werd het nooit uitgevoerd.

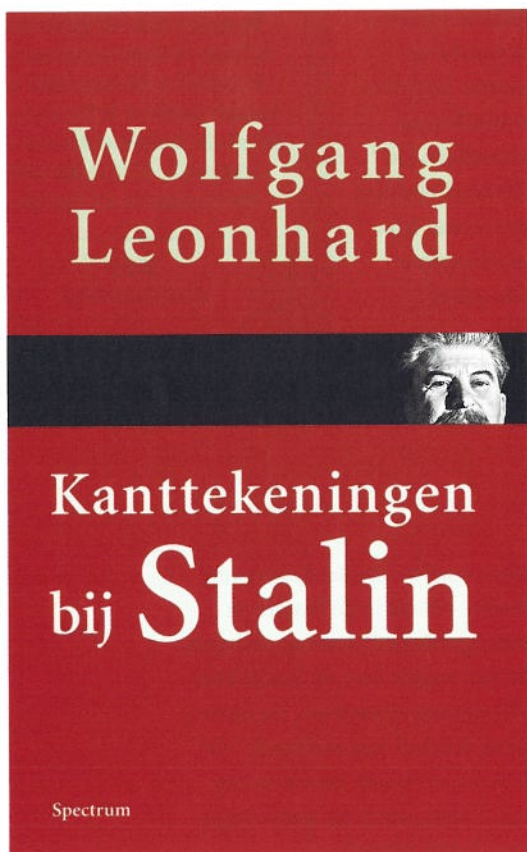
Volgens Leonhard is Stalin al aan het einde van de jaren twintig van het rechte marxistische pad afgedwaald. Zo beschouwde de Sovjetleider de bureaucratie als noodzakelijk, staat en partij moesten machines worden waarin alle deeltjes hun functie te vervullen hadden. En dat allang niet meer voor een gelijk loon of een beloning naar behoefte, tenzij je heel cynisch stelt dat hogere partijfunctionarissen nu eenmaal een grotere behoefte hebben.

De these van 'het socialisme in één land' en de daarmee verbonden grootschalige en gedwongen collectivisatie van de landbouw waren ook afwijkingen van het marxisme. Volgens Marx zou het socialisme zich ontwikkelen uit de omvorming van het kapitalisme en zou het verdwijnen van het privébezit in de landbouw wel generaties kunnen duren. Zo niet voor Stalin: alles moest in tien jaar. Kun je de daarbij gepleegde terreur afdoen als excessen? Stalin deed dat wel in zijn artikel in de Pravda 'Dronken van het succes' uit 1930. Collectivisatie was het hoogste doel, maar boeren mochten nooit gedwongen worden om hun land af te staan. Als overijverige functionarissen dat wel hadden gedaan, was dat wel te begrijpen, maar niet goed te keuren. En zo bleef Stalin buiten schot en kon – uiteraard – de gedwongen collectivisatie met volle kracht en wreedheid voortgezet worden. Ook tijdens het hoogtepunt van de *Grote Zuivering* zou Stalin dit mecha-

nisme gebruiken: in interviews klaagde hij er over dat verdienstelijke kameraden werden opgepakt door 'avonturiers'. "De waakzaamheid kon ook overdreven worden!" Andermaal dekte Stalin zich in. Leonhard heeft tijdens de Grote Zuivering en de Grote Vaderlandse oorlog in Moskou gewoond. Hij was de zoon van een Duitse communiste die voor de nazi's was gevlucht. Daardoor kan hij in zijn *Kanttekeningen* persoonlijke ervaringen verwerken. Zoals die over het lot van zijn moeder die, zoals zoveel Duitsers, opgepakt werd en voor tien jaar in de Goelag verdween. Zeventig procent van de kameraden uit Duitsland deelde haar lot. Je kunt je afvragen of ze niet beter in hun vaderland hadden kunnen blijven.

Ronduit tragikomisch is de scène uit de literatuurles op de Duitse school van Leonhard. De docent wilde het werk van de antifascistische schrijver George Born behandelen. Een leerling stond op en wees 'kameraad leraar' erop dat Born een paar dagen eerder als klassenvijand was ontmaskerd. De docent trok wit weg, bood de klas zijn excuses aan en vervolgde zijn les met een andere antifascistische schrijver. In de zomer van 1939 werd het internaat en de school voor kinderen van Duitse vluchtelingen gesloten. Door het Molotov-Ribbentroppact was de Sovjetunie niet langer antifascistisch. Er verschenen nazitijdschriften in de bibliotheken. Twee jaar later zou alles weer anders worden.

Hans Pols

CLEMENS STEENBERGEN, WOUTER REH, STEFFEN NIJHUIS, MICHIËL POWDEROIJEN, *DE POLDERATLAS VAN NEDERLAND, PANTHEON DER LAGE LANDEN/ THE POLDER ATLAS OF THE NETHERLANDS, PANTHEON OF THE LOW COUNTRIES*. (TOTH: BUSSUM 2010), 640 BLZ., € 99,50.

Hoe Nederlands zijn polders? Polders horen thuis in het rijtje molens, tulpen, kaas, dijken en klompen; niet toevallig allemaal zaken die ook samen (kunnen) gaan met polders. Het Nederlandse overlegmodel heet niet voor niets 'polderen'. De naam van het land verwijst naar de laagheid die vooral in polders wordt bereikt. Dat verdient toch diepgaande studie. Vier landschapsarchitecten van de Technische Universiteit Delft hebben dat gedaan en hebben de resultaten van hun onderzoek in een gewichtige (letterlijk en figuurlijk) studie neergelegd.

Natuurlijk bestaat in Nederland een lange traditie van – vooral lokale en regionale – poldercartografie. Juist omdat het altijd cultuurlandschap betreft en vanaf de late middeleeuwen polders eerst op de tekentafel verschenen, zijn er fraaie kaarten – waarvan een aantal ook in de eerste hoofdstukken van deze atlas – getekend. Vanaf de negentiende eeuw hebben mannen als A.J. van der Aa (Aardrijkskundig woordenboek) en A.A. Beekmans (Nederland als polderland) alle Nederlandse polders in kaart gebracht. Zij hadden echter een andere invalshoek dan de makers van de Polderatlas; die laatste is niet alleen een monument voor de poldercartografie, maar ook voor de landschapsarchitectuur. Wat maakt een polder een polder? Op het eerste gezicht lijkt het simpel: een gebied waar eerst water was of op zijn

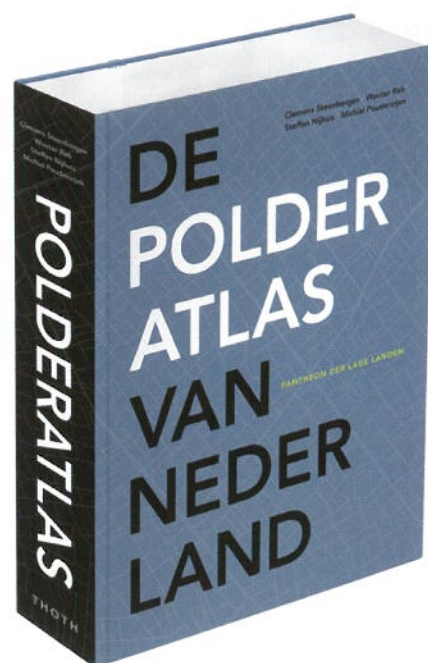
minst drassig gebied, waar dijken omheen zijn gelegd, waar het water is afgevoerd en waar de nieuwe grond kunstmatig droog wordt gehouden. De atlas omschrijft het als volgt: 'een gebied met een samenhangend uit- en afwateringssysteem, waarin polder-boezemstelsel volledig is gearticuleerd. Dat wil zeggen dat er naast polderwater ook boezemwater en buitenwater kan worden onderscheiden, als opeenvolgende trappen in de – al dan niet kunstmatige – afwatering en uitwatering'.

De Polderatlas bestaat uit zeven delen: de eerste drie delen vormen een inleiding op de kaart. Het gaat om hoe een polder als systeem geanalyseerd kan worden, hoe deze is te beschrijven, hoe deze in kaart is te brengen en de geschiedenis van de Nederlandse polders. De eerste dijk waarover geschreven bronnen bestaan is de zanddijk bij Bakkum, die op last van de abdij van Egmond werd opgeworpen. Archeologisch onderzoek heeft echter duidelijk gemaakt dat al vanaf de ijzertijd sloten zijn gegraven om afwatering te reguleren.

De kern van de atlas zijn 35 dubbelbladige fragmenten van de totale kaart van alle polders in Nederland. De schaal is 1:100.000. Op de kaart zijn alle waterstaatkundige grenzen aangegeven. Een overzichtkaart en meer dan honderd pagina's register (bv. van naam naar ligging en andersom) ontsluiten dit deel van het boek. Na de kaarten volgt de analyse.

Eerst worden de verschillende polderlandschappen, zoals zeeleipolders, veenpolders, rivierpolders en IJsselmeerpolders beschreven. Vervolgens worden zeventien polders, die representatief zijn voor het Nederlandse polderlandschap uitgebreid gedocumenteerd. Dit deel opent iedere keer met een prachtige luchtfoto van Paul Paris. De eerste beschreven polder is de Tzummerpolder, die vanaf de tiende eeuw is bedijkt. Natuurlijk komen ook de Beemster, Haarlemmermeerpolder en Zuidelijk Flevoland aan de orde, maar ook kleinere polders als Het Bildt, de Bethunepolder, Kockengen en Mastenbroek krijgen aandacht. De laatste twee delen van deze massieve studie (25 bij 35 cm, 6 cm dik, ruim 5 kilo zwaar en dat alles in een cassette) gaan over typologie, kritiek en perspectief van polders. De Polderatlas van Nederland is een machtig naslagwerk en een handboek voor landschapsarchitecten. Het zet een standaard voor de beschrijving van de honderden andere polders die niet uitgebreid zijn beschreven.

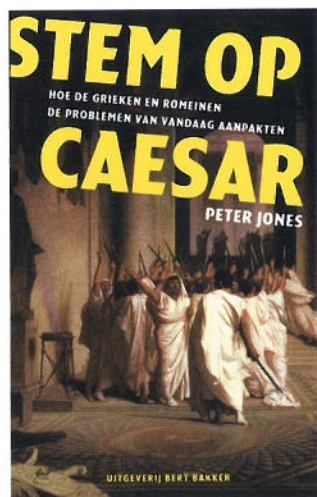
Ger Jan Onrust

PETER JONES, *STEM OP CAESAR*, VERTAALD EN BEWERKT DOOR MARIO MOLEGRAAF.
(BERT BAKKER: AMSTERDAM 2009), 349 BLZ., € 18,95.

Ons woord *satire* is vermoedelijk een afleiding van de Latijnse combinatie *satura lanx* – een aanduiding voor een rijkelijk gevulde schotel vol lekkernijen. Het Latijnse genre van de satire zou oorspronkelijk een pot-pourri geweest zijn van onderwerpen, genres en stijlen. Pas later vernauwde het begrip zich: Juvenalis schreef maatschappijkritische gedichten waarin scherpte en humor elkaar afwisselen of versterken. Vergeet het woord ‘gedicht’ en je hebt de hedendaagse betekenis van het woord te pakken.

Dit boek van Peter Jones – een kloek boek: bijna 350 pagina’s – doet zowel denken aan de volle dis als aan het moderne begrip satire. Jones, een Britse classicus, heeft na zijn emeritaat een enorme collectie beschouwingen geschreven waarin naar aanleiding van antieke anekdotes het moderne bestaan wordt opgemeten. Zijn toon is die van zijn eiland – denk *Monty Python* of *Little Britain*.

Overdaad kan schaden, maar hier is het charmant. In de openingszin van zijn inleiding geeft Jones al aan dat hij de oudheid altijd heeft gezien als een goede collega van de BBC, als het gaat om het leveren van ‘informatie, educatie en amusement’ op zeer uiteenlopende gebieden (het nut van rijke mensen, selectie in het onderwijs, waar kinderen toe dienen, jezelf kennen *to name but a few*). Hiermee wordt de lezer uitgenodigd om zich aan de hand van een geamuseerde zakenkundige langs talloze wetenswaardigheden te laten voeren. En die wetenswaardigheden koppelt Jones dan weer aan de actualiteit – verkeersopstoppen in Rome, de Londense ochtendspits, sponsoring bij de wagenrennen in het oude Griekenland en de verhouding tussen een autocoureur (‘achter een grappig stuurtje broem broem zitten te doen’) en de managers van hun renstal. De veelheid aan onderwerpen maakt het boek tot zeer geschikt nachtkastjesmateriaal: sla het ergens open, lees een, twee, tien pagina’s en glimlach; wie verle-

gen zit om klassieke anekdotes om de professionele praktijk te larderen kan zijn voordeel doen. Een bijzonder effect kreeg dit boek van de vertaler, Mario Molegraaf (bekend van de vertaling van de ganse Plato, samen met Hans Warren). Omdat niet iedere trouwaille van Jones voor een niet-Brits publiek te volgen is, heeft Molegraaf regelmatig gekozen voor adaptatie. Dirk Scheringa duikt op, en Patty Brard naast Ozzy Osbourne in een passage over het adagium ‘ken jezelf’.

Diepgravend is het allemaal niet, dat moet gezegd, het is vooral geleerd vermaak. De roerendste woorden in het boek zijn van Molegraaf, die in een toelichting op het werk dat hij verricht heeft een gedichtje citeert en laat zien hoe rijk je bent als je je klassieken kent. De troost van spiegels, dat soort taal. Het is bijna een stijlbreuk tussen het lichtvoetige van Jones – maar in een *satura lanx* mogen stilistische regels gebroken worden.

Siward Tacoma

HERMAN BURGERS, *DE GAROEDA EN DE OOIEVAAR. INDONESIË VAN KOLONIE TOT NATIONALE STAAT*.
(LEIDEN: KITLV 2010), 808 BLZ., € 44,90.

Met dit omvangrijke boek leverde Herman Burgers (1928) een belangrijke bijdrage aan de toch al zo omvangrijke literatuur over de geschiedenis van Indonesië. Als dienstplichtig militair in Batavia/Djakarta volgde hij in de jaren 1948-1950 de politieke ontwikkelingen van dag

tot dag, maar gebruikte hij ook de gelegenheid om zich te verdiepen in de Indonesische kant van de zaak. Na zijn rechten- en politicologiestudie werkte hij als ambtenaar bij Buitenlandse Zaken, een verklaring voor het feit dat politiek-juridische kwesties in dit boek zo buitengewoon

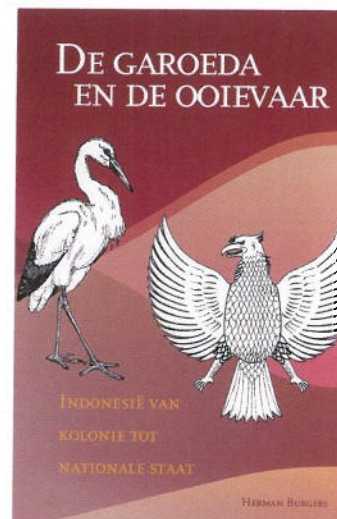
veel aandacht krijgen, zoals machtspolitiek, legitimizing van gezag en diplomatieke strijd met formele argumenten en verzwezen motieven. Deze zaken maken het boek zo waardevol. Economische zaken komen juist minder aan de orde. Het boek begint met drie

hoofdstukken over de prekoloniale tijd, de komst der Portugezen en de ontwikkeling van de Nederlandse heerschappij in de VOC-tijd en de koloniale tijd. Daarna volgt een uitgebreid hoofdstuk over de Indonesische nationale beweging. Omdat deze zich verzette tegen de Nederlandse overheersing, kan men haar pas goed begrijpen als men weet hoe die overheersing tot stand gekomen was en wat die inhield, zo redeneerde Burgers. Dat leverde ook informatieve aparte paragrafen op over bijvoorbeeld het koloniale taalbeleid en het koloniale onderwijsbestel. De tweede helft van het boek bevat een

uitgebreide beschrijving van het Nederlands-Indonesische conflict van 1945 tot 1963, toen Nieuw-Guinea aan Indonesië werd overgedragen. De tekst van het zorgvuldig samengestelde boek is vlot leesbaar, helder en informatief. Het omvat niet alleen een doorlopend geschiedverhaal, maar is ook een bruikbaar naslagwerk dankzij de gedetailleerde inhoudsopgave en uitvoerige registers. Met enige kennis van de grote historische lijn kun je overal in het boek 'binnenvallen'. Elk hoofdstuk begint met een inleiding en overzicht, na elk hoofdstuk volgen noten met literatuurver-

wijzingen en andere opmerkingen. Zeer informatief zijn ook de vele citaten van rechtsregels, zoals de exorbitante rechten en verdragsteksten, zoals van Linggadjadi en de soevereiniteits-overdracht. Het boek is een aanrader voor collega's die in de bovenbouw lesgeven over Indonesië en voor mediatheken van scholen, waarin vwo-leerlingen met echte boeken aan het werk worden gezet.

Tom van der Geugten

ADVERTENTIE

KERNDOCENT Geschiedenis (1,0 fte)

STAP OVER OP
**R'DAMSE
ENERGIE**

werkenbijhogeschoolrotterdam.nl

Het Instituut voor Lerarenopleidingen van Hogeschool Rotterdam zoekt een kerndocent Geschiedenis. Als kerndocent verzorgt u zelfstandig onderwijs aan studenten van de voltijd- en deeltijdopleiding geschiedenis. Het gaat daarbij om vakinhoudelijke en vakdidactische cursussen en studieloopbaancoaching. U begeleidt studenten bij stages en afstuderen en u levert een bijdrage aan de ontwikkeling van cursussen en het curriculum.

We zoeken een kandidaat met een eerstegraads bevoegdheid geschiedenis, recente werkervaring en affiniteit met vakdidactiek.

Hogeschool Rotterdam biedt een aanstelling voor bepaalde tijd. Het salaris bedraagt minimaal € 3090,- en maximaal € 4245,- bruto per maand (exclusief 8% vakantiegeld en 8,3% eindejaarsuitkering).

overtref jezelf

LIEDJES OVER DE CANON – DEEL 2

In augustus 2009 verscheen de cd 'Liedjes bij de geschiedenis canon – deel 1'. Tien vrolijke, grappige, maar ook soms droevige liedjes over Annie M.G. Schmidt, Vincent van Gogh, Anne Frank, Srebrenica en meer. In augustus van dit jaar is deel 2 verschenen. Tien nieuwe liedjes, onder andere over Hugo de Groot, De Grondwet, Karel V, Rembrandt, Aletta Jacobs en Europa.

LEUKER EN MAKKELIJKER LEREN

Er gaat niets boven een groep enthousiast zingende kinderen, dat is de stellige overtuiging van bedenker en samensteller Majel Lustenhouwer. Dat was al zo tijdens de vijftientig jaar dat hij als dirigent leiding gaf aan Kinderen voor Kinderen. Toen Majel voor het eerst hoorde over de canon vroeg hij zich af hoe je kinderen enthousiast kunt maken voor zoiets abstracts als de canon. Al snel ontstond bij hem het

idee om iets met muziek te gaan doen. "In een blauw geruite kiel, het legendarische liedje over Michiel de Ruyter speelde direct door m'n hoofd. Zou ik zoiets ook kunnen doen voor alle 50 onderwerpen ...uit de canon?" Als muziekleerkracht op de basisschool ervaart hij dagelijks dat zingen met kinderen geen energie kost, maar juist oplevert. "Kinderen vinden het leuk om te zingen, en als je iets leuk vindt dan leer je het ook makkelijker. En dat geldt zeker ook voor geschiedenis."

UNIEKE MANIER VAN GESCHIEDENISONDERWIJS

De canonvensters op muziek zijn een unieke manier van geschiedenisonderwijs. In de vorm van een liedje kunnen moeilijke

onderwerpen op het niveau van de leerlingen behandeld worden. Van elk liedje is er een ingezongen en een instrumentale (karaoke) versie. In het boekje bij de cd vindt u de liedteksten en een aantal suggesties om de liedjes in uw geschiedenislessen in te zetten.

Schooltv heeft bij elk liedje ook lessen voor het digibord gemaakt. Deze zijn te bestellen via www.schooltv.nl/vroegerenzo

www.edusongs.nl
www.schooltv.nl

week van de geschiedenis **innl**

16 t/m 20 OKTOBER 2010

Tijdens de Week van de Geschiedenis 2010 organiseren honderden musea, archieven, historische verenigingen, bibliotheken en andere culturele instellingen activiteiten door het hele land. Voor jong en oud en voor ieder wat wils! Op deze pagina verschijnen bijzondere initiatieven en activiteiten die plaats gaan vinden tijdens de Week van de Geschiedenis, 16 t/m 24 oktober 2010. www.weekvandegeschiedenis.nl

Bron: Nationaal Archief

VRAAG: WAT IS ER OP DEZE FOTO TE ZIEN?

RAAD DE HISTOPICTO!

Elke maand plaatsen we een foto van een historische gebeurtenis of een foto die naar een historische gebeurtenis verwijst.

Onder de goede inzenders verloten we een boekenbon van € 20,-. Stuur uw oplossingen voor 1 oktober 2010 naar: redactie@vginkleio.nl onder vermelding van 'oplossing Histopicto Kleio 6'.

De winnaar van de Histopicto van Kleio 4 is **Monique Blok uit Utrecht**. Deze keer was het niet zo moeilijk: Mies Bouwman en Arie Klapwijk (directeur van Het Dorp) kijken toe hoe koningin Juliana het naambord 'Het Dorp' schildert. 28 januari 1963 was de officiële afsluiting van de actie 'Open Het Dorp'. Monique, van harte!

WEBSITES

DIGITAAL LESMATERIAAL NATIONAAL HISTORISCH MUSEUM GRATIS LESPAKKET VANAF 1 OKTOBER 2010

Hoeveel procent van Nederland ligt onder de zeespiegel? En wat heeft dat eigenlijk met geschiedenis te maken? Waarom krijgen we zwemles op school? En sinds wanneer? En hoe komt het dat er hier zo veel sloten, grachten en kanalen zijn?

Het Nationaal Historisch Museum beantwoordt deze en verwante vragen in zijn eerste gratis digitale lespakket voor het primair- en voortgezet

tegen het water. Klas 1 en 2 van het voortgezet onderwijs behandelen de onderwerpen Handel over water en Bescherming tegen water. Uiteraard zijn er voor het vmbo en havo/vwo verschillende versies beschikbaar.

Het digitale lespakket is modulair opgebouwd waardoor het materiaal op maat kan worden ingezet. Naast de lessen kunnen leerlingen ook

aan de slag in ED*IT, het interactieve onderwijsplatform van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Leerlingen krijgen gratis toegang tot een schat aan informatie uit musea en archieven. Fragmenten

onderwijs. Het lesmateriaal speelt in op het thema Land en water van de Week van de Geschiedenis van 16 tot en met 24 oktober 2010.

PRIMAIR EN VOORTGEZET ONDERWIJS

Het lespakket sluit aan bij de canon van Nederland en de kerndoelen geschiedenis en aardrijkskunde. De lessen voor groep 7 en 8 van het primair onderwijs richten zich op de thema's Wonen aan het water en Bescherming

uit tv-programma's, film- en geluidsfragmenten, artikelen en foto's kunnen online bewerkt worden tot video-montages, tijdlijnen en presentaties. Ook eigen foto's en video's kunnen worden toegevoegd.

DEELNAME

Meedoen? Vraag het aantrekkelijke lespakket aan via www.weekvandegeschiedenis.nl. Het is beschikbaar vanaf 1 oktober tot het einde van het kalenderjaar.

SITE WWW.GESCHIEDENISINDEKLAS.NL WEER IN DE LUCHT

Rond het begin dit schooljaar is de website van de stichting Geschiedenis in de klas (weer) de lucht in gegaan. Het is een digitale voortzetting van het tijdschrift dat tussen 1978 en 2000 verscheen. Op de site komt voor docenten o.a. lesmateriaal te staan.

De site is ook een forum voor discussie en informatie-uitwisseling tussen docenten.

PRACHTIGE HISTORISCHE POSTERS OP BESTELLING

De Social History Shop is dé online winkel voor reproducties van unieke historische posters.

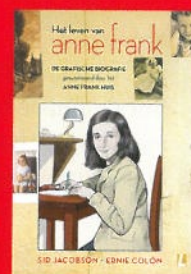
De posters komen uit de rijke collectie van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

www.socialhistoryshop.nl

NIEUW: 'HET LEVEN VAN ANNE FRANK - DE GRAFISCHE BIOGRAFIE'

Eind september verschijnt de educatieve uitgave van 'Het leven van Anne Frank - de grafische biografie', een boek over het leven van Anne Frank in woord en beeld dat heel duidelijk het verband met de historische gebeurtenissen laat zien. Deze uitgave komt met begeleidend lesmateriaal voor de derde en vierde klas van het voortgezet onderwijs. Het lespakket bestaat uit 31 exemplaren van de grafische biografie, een tijdlijn van 1929-1945 met afbeeldingen van Anne Frank en de historische context, vijf groepsopdrachten waarin leerlingen leren over de belangrijkste thema's uit het boek, een docentenhandleiding en een bewaarmap. Het pakket kost 125,- en is online te bestellen via www.annefrank.org/docenten. Op de website vindt u ook een animatie van het beeldverhaal, een video met de auteurs en een testles.

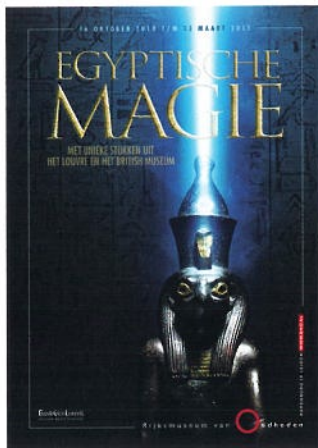
MUSEA

Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Egyptische Magie

Magie was voor de Egyptenaren heel gewoon. Het was onlosmakelijk verbonden met hun godsdienst. Ze waren ervan overtuigd dat je alles met magie kon beïnvloeden. Op allerlei manieren probeerden de Egyptenaren de goden gunstig te stemmen, bijvoorbeeld door te offeren of door geluksamuletten te dragen. Met 'Egyptische Magie' presenteert het RMO een bijzondere tentoonstelling over de magische wereld van de oude Egyptenaren. De voorwerpen die tentoongesteld worden komen uit topcollecties uit binnen- en buitenland. U ziet prachtige amuletten, scarabeeën, magische beelden en teksten, tovermessen, godenboeken en toverboeken op papyrus. Alle magische praktijken van de Egyptenaren komen aan bod. Te zien van 16 oktober 2010 tot en met 13 maart 2011.

www.rmo.nl

Vesting Bourtange, Westerwolde

Bezienswaardigheden in het vestingstadje

In 1580 gaf Willem van Oranje de opdracht een schans met vijf bastions aan te leggen op een zandrug (tange) in het moerasgebied op de grens tussen Groningen en Duitsland. De prins hoopte hiermee een bevoorradingsroute van de Spanjaarden te blokkeren, zodat Groningen geïsoleerd zou komen te liggen. Door de eeuwen heen werd Bourtange voortdurend versterkt, totdat de vesting met de opkomst van de moderne oorlogvoering geleidelijk zijn functie verloor. Tegenwoordig lijkt het of de tijd er heeft stil gestaan. Maar er is veel te beleven, de vestingwerken, de musea, de vestinglogementen, het pittoreske pleintje en de originele kanonnen staan borg voor een indrukwekkende ervaring. Zie voor mogelijkheden en prijzen:

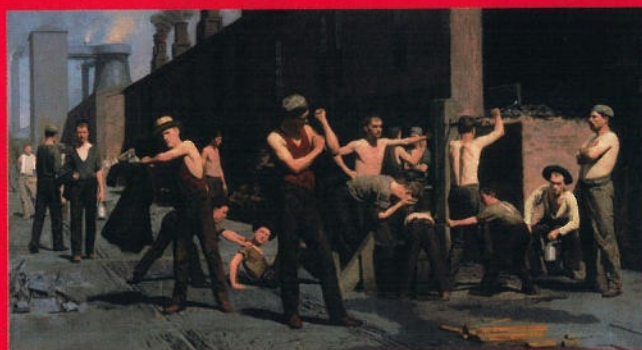
www.bourtange.nl

Van Gogh Museum, Amsterdam

Illusie en werkelijkheid. Naturalistische schilderijen, foto's en film, 1875-1918

In het laatste kwart van de 19de eeuw was het naturalisme een van de dominante stromingen in de schilderkunst. Deze fotografische schilderijstijl was grensoverschrijdend. De kunstenaars kozen hun thema's uit het dagelijkse, 'moderne' leven: arbeiders, boeren, de gegoede burgerij, eigenlijk kwamen alle sociale lagen van de bevolking aan bod. Kunstenaars trachtten de werkelijkheid zo dicht mogelijk te benaderen en maakten veelvuldig gebruik van fotografie. In deze tentoonstelling, te zien van 8 oktober 2010 tot en met 16 januari 2011, wordt het naturalisme vanuit verschillende invalshoeken belicht: de thematiek, het schilderproces en de reacties van critici en publiek. Meer dan vijftig werken van veelal enorme afmetingen zullen te zien zijn.

www.vangoghmuseum.nl

Wereldmuseum, Rotterdam

INCA'S, Capac Hucha

'Inca's, Capac Hucha' is een indrukwekkende tentoonstelling over mensenoffers in de Andes, staatsrituelen, het Incarijk en de godenwereld. Bevroren kinderlichaampjes, vergezeld van schitterende voorwerpen, vertellen het verhaal over de intrigerende kosmovisie van de Inca's. 'Capa Hucha' was de koninklijke plicht van de Incakoning om door middel van kinderoffers grip te krijgen op de werking van de schepping en om zijn politieke gezag uit te dragen over een immens rijk. De expositie met

prachtig keramiek, mummies, goud en indrukwekkende sculpturen is te zien tot en met 14 november 2010. Voor alle onderwijsgroepen is bij deze tentoonstelling een speciale audiotour ontwikkeld.

www.wereldmuseum.nl

ALLARD PIERSON MUSEUM, AMSTERDAM

ALEXANDERS ERFENIS. GRIEKEN IN EGYPTE

Van 17 september 2010 tot en met 20 maart 2011, gelijktijdig met de tentoonstelling over Alexander de Grote in de Hermitage Amsterdam, presenteert het Allard Pierson Museum de tentoonstelling "Alexanders Erfenis", een expositie die laat zien wat Alexander in Egypte teweeg heeft gebracht. Hij bracht elementen uit de westerse cultuur naar het oosten en omgekeerd elementen uit de oosterse cultuur naar het westen. 'Alexanders Erfenis' gaat over deze wederzijdse invloed en (culturele) versmelting van volkeren, het hellenisme. Bij de tentoonstelling is een speciaal educatief programma opgezet op twee niveaus: groep 8 van po en de

brugklas vo, en een KCV-project voor klas 4 en 5 vo. Beide programma's bestaan uit drie delen: een inleidende les op school aan de hand van een powerpoint-presentatie over de tocht van Alexander, een bezoek aan de tentoonstelling met een rondleiding en een verwerkingsopdracht over de versmelting van de Griekse en Egyptische cultuur. Voor meer

Ptolemaeus is – in de stijl van de portretten van Alexander zelf – afgebeeld als de god Dionysus, een van de voorouders van Alexander. Zo profileert de vorst zich als de legitieme opvolger van Alexander en geeft hij zichzelf bovenmenselijke allure. Aardewerk, Egypte, begin 3e eeuw v. Chr. (Allard Pierson Museum 7431)

gedetailleerde informatie over de educatieve programma's en meer:

www.allardpiersonmuseum.nl

ADVERTENTIE

Nascholing in Utrecht: vrijdag 12 november 2010

In 2011 zal het cse-thema 'de Republiek' voor de derde maal getoetst worden. Na de succesvolle geschiedenisconferenties op het St. Bonifatiuscollege over 'de Republiek' en 'Vietnam' willen we niet in herhaling vervallen en dit thema nog een keer aanbieden. We hebben dit jaar gekozen voor een andere opzet.

Oriëntatiekennis en het geschiedenisexamen

Met ingang van 2007 is het eindexamenprogramma geschiedenis voor havo en vwo ingrijpend vernieuwd. In plaats van twee jaarlijks wisselende examenthema's is het de bedoeling op termijn een globaal overzicht van de 'gehele' geschiedenis in de vorm van 'oriëntatiekennis' van tien tijdvakken te toetsen. Dat overzicht maakt nu al deel uit van het schoolexamen.

Diachronisch thema: Religie en identiteit

We organiseren in 2010 een nascholing bij het nieuwe examenprogramma geschiedenis aan de hand van een diachronisch thema: 'religie en identiteit' en bestuderen dit in vier tijdvakken (monniken en ridders; steden en staten; regenten en vorsten; burgers en stoommachines).

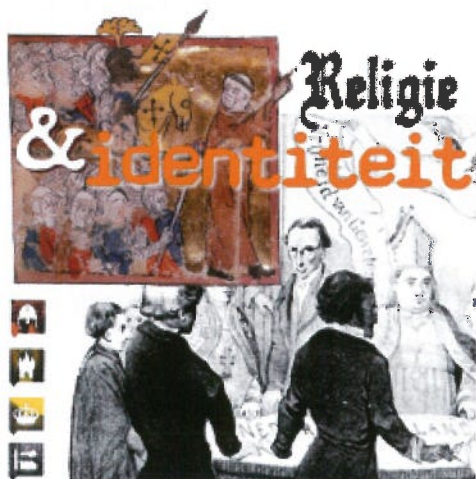
Van Karel de Grote tot de katholieke emancipatie...

Onderwerpen zijn o.a. Karel de Grote, de Kruistochten, religie in de Republiek en de emancipatie van de Rooms-katholieken (en de reacties daarop) in de negentiende eeuw. Daarnaast bieden we workshops aan waar de ervaringen met het vernieuwde examenprogramma aan de orde komen. Er is ook een workshop in museum Catharijneconvent.

Openingslezing door Jonathan Phillips

Jonathan Phillips, hoogleraar aan de University of London en auteur van het inmiddels veelverkochte boek 'In naam van God' zal de conferentie in Utrecht openen.

Het volledige programma en het aanmeldingsformulier zijn te vinden op de website: www.boni.nl/nascholing.

meer dan 40 jaar maatwerk
voor school- en studentengroepen

0412-481000
BEL EVEN VOOR ONZE REISGIDS!

PARIJS 3-daagse touringcarreis, heen en terug dagrit, hotel** 3-persoonskamers, douche/toilet, L+O

vanaf
€ 89,95 p.p.

BERLIJN 4-daagse touringcarreis, heen dag- en terug nachtrit, Jugendhotel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf
€ 89,95 p.p.

"DIE RÖMER UNTER UNS" 2-daagse touringcarreis, heen en terug dagrit, jeugdherberg, meerpersoonskamers, **halfpension**, entree Praetorium, Römisch Germanisches Museum Köln, rondleiding Archäologischer Park Xanten & opgraving

vanaf
€ 63,00 p.p.

LONDEN 3-daagse touringcarreis, heen dag- en terug nachtrit, youth hostel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf
€ 77,50 p.p.

MADRID 4-daagse vliegreis, Amsterdam of Weeze - Madrid vv (incl. verplichte taxen!), hostel, meerpersoonskamer, L+O

vanaf
€ 189,00 p.p.

RIGA & TALLINN 5-daagse vliegreis, Weeze - Riga vv (incl. verplichte taxen!), touringcarvervoer ter plaatse, hotel**, meerpersoonskamers, L+O

vanaf
€ 289,00 p.p.

ROME 4-daagse vliegreis, Amsterdam, Weeze of Charleroi - Rome vv (incl. verplichte taxen!), hotel** 4-6 p.kamers, douche/toilet, L+O

vanaf
€ 219,00 p.p.

FLORENCE 5-daagse touringcarreis, heen en terug nachtrit, hotel*** Montecatini, meerpersoonskamers, **halfpension**

vanaf
€ 169,95 p.p.

SICILIË 4-daagse vliegreis, Eindhoven - Trapani vv (incl. verplichte taxen!), hotel**, 3-4 p.kamers, **halfpension**

vanaf
€ 296,00 p.p.

PRAAG 4-daagse touringcarreis, heen dag- en terug nachtrit, hotel***, 2-3 p.kamers douche/toilet, L+O

vanaf
€ 99,95 p.p.

Genoemde tarieven bij 46-60 deelnemers bij touringcarreizen en vanaf 10 deelnemers bij vliegreis Rome en Madrid, vanaf 36 deelnemers bij vliegreis Sicilië, vanaf 31 deelnemers bij vliegreis Riga & Tallinn. Periode november-februari.

Bij touringcarreizen: elke 16e deelnemer gratis en reisverzekering inbegrepen!

U kiest uw eigen vertrekdatum! Service waar u recht op heeft!

Meer of minder deelnemers? Meer reisdagen? Andere periode? Of een ander reisdoel in Europa?
BEL ONS VOOR EEN VRIJBLIJVENDE OFFERTE OP MAAT!

EUROPA SPECIAAL REIZEN - HET WARGAREN 5 - 5397 GN LITH - TEL. 0412-481000
offerte@europaspeciaalreizen.nl

www.europaspeciaalreizen.nl

U REIST PER KEURMERK TOURINGCAR: VEILIGHEID EN COMFORT!

SEMINAR "RIGHTS & RESPONSIBILITIES" NOVEMBER 11-14 2010, DEN HAAG, NEDERLAND

EUROCLIO en Erfgoed Nederland nodigen u van harte uit om deel te nemen aan het eerste seminar van het Historiana-project van 11-14 november 2010 in Den Haag.

Historiana is een initiatief van EUROCLIO, de Europese Associatie van Geschiedenis-onderwijzers. Binnen dit project wordt een interactieve multimedia website ontwikkeld als alternatief voor een Europees geschiedenislesboek. Vanaf januari 2010 werkt een team van redacteurs en medewerkers uit meer dan 15 landen samen aan materiaal voor het thema "People on the Move". Tijdens het seminar zal dit materiaal beschikbaar zijn voor deelnemers. De voertaal van het seminar is Engels. Het materiaal is ondergebracht in gezamenlijke thema's uit de Europese geschiedenis en erfgoed:

- People on the Move
- Rights and Responsibilities
- Life and Leisure
- Work and Technology
- Conflict and Cooperation
- Ideas and Ideologies

Hoogtepunten van het Seminar

Er zijn lezingen over 'multiperspectivity' door **Dr. Robert Stradling**, Universiteit van Edinburgh, en over 'de geschiedenis van migranten als gezamenlijk onderwerp in de geschiedenis' door **Dr. Leo Lucassen**, Universiteit van Leiden.

Historiana editors **Dzintra Liepina** uit Letland, **Mire Mladenovski** uit Macedonië, en **Yosanna Vella** uit Malta geven een introductie over hoe u zelf innovatief lesmateriaal kunt gebruiken aan de hand van voorbeeldstudies.

Er is aandacht voor het thema hoe u kunt omgaan met historische teksten op het internet: verborgen gevaren voor gebruik in het klaslokaal.

Experts en deelnemers toetsen hoe men het internet als educatief hulpmiddel voor jongeren kan stimuleren.

Deelnemers worden uitgenodigd om mee te denken over de behoeftes van gebruikers voor de verdere ontwikkeling van de Historiana website.

Er is een cultureel en een educatief programma op locatie met het thema 'Mensen onderweg' in Den Haag en omstreken.

Wat biedt Historiana?

Laagdrempelige toegang tot kwalitatief hoogwaardige en onderling vergelijkbare bronnen uit een groot aantal verschillende Europese landen en toegang tot educatieve opdrachten die u kunt gebruiken in uw lessen.

Inspiratie en tips voor u om zowel binnen als buiten het klaslokaal op maat gemaakte lessen aan te kunnen bieden.

Via seminars biedt Historiana een platform voor mensen die werkzaam zijn in het geschiedenis onderwijs om innovatieve onderwijsmethodes uit te wisselen.

De volgende Historiana bijeenkomst zal plaatsvinden van **20-23 januari 2011 in Istanbul, Turkije** en geregistreerd in de Comenius database onder het volgende referentienummer: **NL-2011-220-001**. Met referentienummer kunt u zich vanaf nu bij Comenius aanmelden voor eventuele fondsen. U kunt tot uiterlijk **15 september 2010** een Comenius of Grundtvig-beurs aanvragen!

Neem contact op met het Historiana Team:

Steven Stegers, Project Manager, steven@euroclio.nl

Eleni Kanava, Project Manager, eleni@euroclio.nl

Maria Kazamiaki, Evenement Coordinator, maria@euroclio.nl

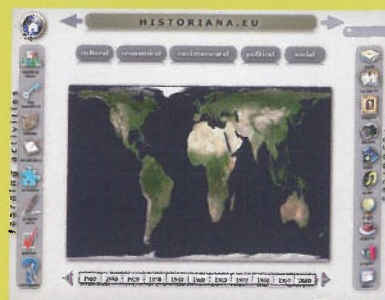
Historiana wordt mede mogelijk gemaakt door:

Meer informatie

EUROCLIO website www.euroclio.eu

Historiana website www.historiana.eu

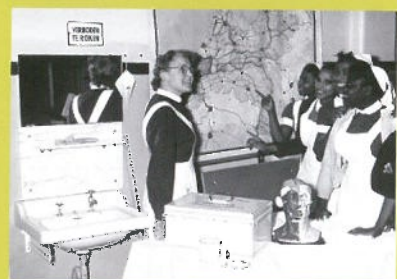
We hopen u te zien in Den Haag!

visualisatie van Historiana
www.historiana.eu

Bijeenkomst van redacteurs & medewerkers in januari 2010 in Berlijn (boven) en in juni 2010 in Budapest (onder)

Verpleegsters uit Suriname
Voorbeeldstudie van "Mensen onderweg"

de verhalen terug in de klas

les voorbereiden

les geven

Nieuw: Stamboeck Storyboard

- verrijk uw les met verhalen uit de vaderlandse geschiedenis
- les geven met het digitale schoolbord
- eenvoudig te bedienen
- kaarten, verhalen, presentaties en filmpjes van vijf perioden
- uw eigen bestanden uploaden en delen met collega's
- geeft kleur aan de kenmerkende aspecten
- één licentie per school, ongeacht het aantal gebruikers
- meer info: www.stamboeck.nl

Wij komen graag bij u op school voor een vrijblijvende demonstratie.

Bel of mail 06 290 22 027
info@stamboeck.nl

Uitgeverij Stamboeck

www.stamboeck.nl

info@stamboeck.nl

06 290 22 027

stamboeck.wordpress.com

twitter.com/stamboeck

